

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תליתאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת יתרו

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תשפ"א לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם ימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 164-542-0548

פרשת יתרו

מפתח העניינים

כתר תורה מונח ועומד ומוכן לכל ישראל / מזה שמועה שמע ובא / שמויעת האוזן ושמויעת הלב / עלינו לשמוע את שמושיעיים לנו מן השמים / אם האדם לא יעורר את עצמו מזה יועילוהו המוסרים / על האדם להוציא אל הפועל את התעוררות נפשו / עיקר מגמתו של האדם - להדריך את בניו בדרכי ה' יתברך

מפתח חידושי תורה

- א. בענין וישמע יתרו כהן מזדין..... יז
- ב. בענין ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד..... יח
- ג. בענין "ויהי" ביום השלישי..... כ
- ד. בענין טעם המכבד את אביו ואת אמו זוכה לאריכות ימים..... כ
- ה. בענין המכבד את אביו ואת אמו זוכה לתורה..... כג
- ו. בענין כיבוד אם ואם שנטרפה דעתם רח"ל..... כז
- ז. בענין כיבוד אב מין ואפיקורוס..... כט
- ח. בענין כבוד את אביך ואמך לרבות כבוד אה גדול..... כט
- ט. בענין לא תרצה..... לב
- י. בענין גנב וגזלן חייבים מיתה..... לו

מפתח שנות חיים

- עא. ואברהם זקן..... לט
- עב. והחזקת בו..... לט
- עג. וידוי..... מ

מפתח חידושי סוגיות

- א. בענין תנא מיניה ארבעין זימנין..... מב
- ב. בענין אכילת בשר הפסח..... מה

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

יפה בת עליה

אליהו מאיר בן סימוי

מסעודה בת חסיבה

פיבי בת חסיבה

יוסף בן אסתר

שמעון בן עליה

מורגלית בת סימוי

סימוי בת חנה

מסעוד בן אסתר

יעקב בן עליה

שולמית בת כחילה רחל

יצחק שלום בן צ'לחה חנה

תנצב"ה

כתר תורה מונח ועומד ומוכן לכל ישראל

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן בעניני הפרשה, פרשת יתרו.

וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים.

ליתרו לא היה יחוס היסטורי מפואר, ואם תלך ותבדוק מה היה בעברו, תמצא שהיה כומר לעבודה זרה. אך למרות זאת, אין לזה משמעות, כי כל אחד יכול להתעלות בתורה ובעבודת ה', ואפילו אם היה מקודם לכן כומר לעבודה זרה.

שמעיה ואבטליון, אחד מהם היה נשיא ישראל ואחד מהם היה אב בית דין. והם היו גוים בעברם, אלא שהתגיירו, כדעת הרמב"ם והרשב"ץ ועוד הרבה ראשונים [ויש סוברים שלא היו גרים בעצמם אלא בני גרים]. (ראה במה שהובא בזה במגיד דבריו ליעקב גליון ע"ש). ומה עשו כשהיו גוים?! באמת אין זה מעניין ואין בזה נפקא מינה, כי כמו שהזכרנו, מה שתמיד מעניין הוא היכן האדם נמצא היום, ולא מה היה ומה עשה בעבר. אבל אם נרצה בכל אופן לדעת מה היו עושים שמעיה ואבטליון, נוכל לדעת זאת מהגאון רבי יצחק אברבנאל. הוא כותב בספרו נחלת אבות על מסכת אבות (פרק א'), ששמעיה ואבטליון היו שופטים בבית המשפט העליון של רומא. ועד היום, מספר האברבנאל, יש בגנוכים של בית המשפט הזה, את פסקי הדין של שמעיה ואבטליון.

זה מה שהם עשו בעברם, אבל מה הם היו בשביל כלל ישראל? - מעתיקי השמועה. כל התורה שיש בידינו עברה דרכם, לפי שהם היו רבותיו של הלל הזקן. וכשטוען הלל הזקן לבני בתירא (פסחים סו.) מדוע לא שמשתם את גדולי הדור, שאילו הייתם משמשים אותם לא הייתם באים לידי ספיקות וספקי ספיקות, על שמעיה ואבטליון הוא מתכוון. אומר הלל הזקן: אילו הייתם מקבלים תורה משמעיה ואבטליון, היתה ההלכה ברורה לכם ומסודרת בידכם.

ללמדך, שאפילו מי שהיה גוי, שופט בבית המשפט העליון, יכול להתהפך ולהתעלות בעבודת ה', ולהיות תלמיד חכם אמיתי. וגם יתרו, הגם שהיה כומר לעבודה זרה, אנחנו רואים למה שהוא זכה. ואמרו רבותינו (שמות רבה כו, ב), שכבוד גדול נתכבד יתרו בזמן שיצא אליו משה לקבל את פניו, שהרי אם משה יוצא גם אהרן יוצא, ואם אהרן יוצא, שבעים הזקנים יוצאים אתו, ואם שבעים הזקנים יוצאים יחד עמם, מי רואה את כל אלה יוצאים ואינו יוצא עמהם?! - כל עם ישראל יצא לקבל את פניו של יתרו. ובחז"ל מובא (שם), שאפילו את ארון הברית הוציאו לכבודו של יתרו [למאן דאמר יתרו אחר מתן תורה בא].

הוא שכתב הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה ג, א), 'כתר תורה מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, וכל מי שירצה יבוא ויטול'. זה לא משנה מי ומה, כל אחד מישראל יהיה מי שיהיה ובאיזה

מצב שיהיה, אם יכן את לבו לתורה וליראת ה', יוכל לעלות ולהתעלות ולזכות להגיע למדרגות נשאות ונשגבות.

מה שמועה שמע ובא

אך השאלה שאנחנו צריכים לשאול היא, היאך זוכים לזה. איך באמת אפשר להתעלות למעלות רוממות שכאלו, ואיך זכה יתרו למציאות הזו שמושה רבינו יחד עם כל כלל ישראל יוצאים לקבל את פניו.

והתשובה לזה נמצאת בפסוק שלנו: **וישמע יתרו**. ולכאורה, מהו שנאמר 'וישמע יתרו'?! וכי רק הוא שמע? הלא אנחנו אומרים בכל יום 'שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת'! איך אפשר שלא לשמוע על דבר כזה, שבית ישראל, אומה רצוצה המשוועדת בשעבוד איום ונורא במשך מאתים ועשר שנים, יוצאת ממצרים בזמן שכל ארץ מצרים נחרבת ונהרסת, וכמו שאמרו עבדי פרעה אל פרעה 'הטרם תדע כי אבדה מצרים' (שמות י, ז), ואמרו במכילתא שבאותה השעה שהיתה קריעת ים סוף וטבעו בו המצרים, גם המצרים שנשארו בארץ מצרים נענשו, על ידי שהנילוס הציפן או הים הציפן (וראה בדברי רבינו שליט"א בספר הדר יעקב ח"ג סימן ו' באריכות ע"ש).

וכך אומרת רחב (יהושע ב, י) **'כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים... ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם'**. והפסוק אומר 'נמוגו כל יושבי כנען', כולם שמעו נמסו מרוב חשש ופחד.

אם כן, מה זה שאומר הפסוק 'וישמע יתרו'?! הלא כולם שמעו!

ובאמת, נכון הדבר. כולם שמעו וכולם ידעו על הניסים והמופתים שעשה ה' לישראל. אבל השאלה היא מה הם עשו עם השמיעה שלהם. וזהו שכתב רש"י: 'וישמע יתרו - מה שמועה שמע **ובא**, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק'. הרבה שומעים, אבל זו שמיעת האוזן גרידא. הם שמעו על כל הניסים, התפעלו, והמשיכו הלאה את חייהם כרגיל. יתרו שמע שמיעה אחרת, שמיעה עם הבנה, עם עומק ועם קבלה, כלשון הכתוב 'שמע ישראל', שהכוונה היא תקשיב, תבין, ותפנים ללב. ואת השמועה הזו תרגם יתרו לידי מעשה, ובא אל ישראל. 'ויחד יתרו' - התגייר יתרו והצטרף אל כרם בית ישראל.

הקב"ה מדבר אתנו כל הזמן, ואנחנו שומעים את זה. אבל השאלה היא מה אנחנו עושים עם השמיעה הזו. האם באמת השמיעה הזו פועלת שינוי אצל האדם והיא גורמת לו לעשות שינוי בחיים ולהפוך להיות עבד נאמן לה' יתברך ולעשות נחת רוח לפניו, או שנותנים לשמיעה הזו להתפוגג עד ששוכחים ממנה לגמרי.

שמיעת האזון ושמיעת הלכ

ראיתי מעשה נפלא בספר שיח זקנים. המעשה היה בדור הקודם, לפני כתשעים שנה. בארצות פולין היה איש אלקים קדוש ונורא, ושמו רבי מאיר יחיאל מאוסטרובצא, וכפי שנקרא בספרים - האדמו"ר מאוסטרובצא. הוא היה גאון ושקדן מופלג מאד, ומפורסם בעולם שצם במשך ארבעים שנה. זה דבר פלא, לצום במשך ארבעים שנה כל היום ורק בלילה לשתות איזה כוס חלב ולאכול משהו. ומה הוא עשה במשך הצום? - למד כל היום. יש אחד שכשעושה תענית, שוכב במיטה כל היום... אבל הוא היה שוקד על התורה בהתמדה עצומה, והיה אב בית דין ופוסק הלכה מופלג. והלימוד שלו היה בעיון עמוק מאד, ואפשר לראות את העמקות ואת החשבוניות שלו בספריו 'תורה אור', אשר הם מבהילים הרעיון. וכמעט שאין לו חבר ורע בעיון העמוק ובפלפולים שלו בתורה.

היות והוא צם במשך ארבעים שנה, אפשר להבין שהוא היה חלש וחולה. פעם אחת, לעת זקנתו, בעת שהיה גם זקן וגם חלוש, היה איזה מקרה של פיקוח נפש והוצרכו לעשות מגבית דחופה של צדקה. הרב, עם כל גילו וכל חולשתו, אמר שהוא לוקח את זה על עצמו, ואכן כיתת רגלים והתאמץ כדי להביא להצלחת המגבית. אחרי כמה שעות שטרח ויגע בענין, ראה שעדיין חסר לו סכום גדול.

באותה העיר התגורר יהודי עשיר מופלג, אלא שלפי רוב עשרו - כך גודל קמצנותו. האדמו"ר מאוסטרובצא ראה שאין לו ברירה ומוכרחים לגייס את סכום הכסף החסר, והחליט לגשת למעונו של אותו עשיר. הגיע אליו ודפק בביתו. ראה העשיר את גאון הגאונים רבה של העיר, דופק בפתח הבית, ופתח ושאל למבוקשו, 'מה כבוד הרב רוצה'. אמר לו הרב, 'אגיד לך ללא כחל וללא שרק. אני זקוק לסכום גדול עבור צדקה, ואתה יכול לסייע לי בזה'.

אמר לו העשיר, 'הלא כבוד הרב יודע, שמימי לא נתתי צדקה, ואם אני אתן עכשיו צדקה, אני אכנס בספק של ברכת שהחיינו... לפי שזו מצוה חדשה בשבילי...' הרב יודע שאני לא יכול לתת צדקה, אז בשביל מה הוא טורח עם כל זקנתו וחולשתו לבוא אלי?! חבל. על הרב לדלג על הבית שלי, ולא לטרוח לחינם'.

הרב התחיל להסביר לו על מעלת הצדקה ועל הצורך הגדול שיש עכשיו, אבל אחרי כל ההסברים אמר לו העשיר, 'כבוד הרב, אני מצטער, אבל אני לא יכול לתת'. אמר לו האדמו"ר מאוסטרובצא, 'אם אתה לא יכול לתת - בסדר. מה אפשר לעשות?! אבל זאת יש לי בקשה אחת בשבילך'. העשיר אמר, 'אם הבקשה לא כוללת כסף - בשמחה. למה לא?'

אמר לו האדמו"ר, תחזור בבקשה אחרי מה שאני אומר: 'אני לא יכול לתת כסף לצדקה'. חזר העשיר על המילים האלו, 'אני לא יכול לתת כסף לצדקה'. אחרי זה אמר לו

האדמו"ר, תחזור אחרי שוב, 'אני לא יכול לתת כסף לצדקה', והעשיר חזר אחריו. וכך חזרו האדמו"ר והעשיר על המשפט הזה שוב ושוב, במשך זמן רב, אולי חצי שעה או שעה.

כך הם עומדים וחוזרים על זה שוב ושוב, עד שפתאום עצר העשיר וצעק: 'מה?! וכי אני לא יכול לתת?! אני כן יכול לתת!! הנה לך המפתחות כבוד הרב, ותקח כמה שאתה צריך'. נגש האדמו"ר ולקח את שלוש מאות הרובלים שהיו חסרים לו לצורך המגבית ההיא.

מה פשר המעשה?! למה פתאום העשיר שינה את דעתו?! מפני שעל העשיר היה לשמוע ולהבין היטב את מה שהוא אומר 'אני לא יכול לתת כסף'. עד עכשיו הוא אמר 'אני לא יכול לתת' ובוזה פטר את עצמו, בלי לדעת מה שהוא סה, אבל ברגע שבו הוא לא רק שמע אלא גם קלט והפנים את מה שהוא אומר שהוא לא יכול לתת, הוא הזדעק כנגד זה, 'זה לא אני יכול לתת!'

עלינו לשמוע את שמשמיעים לנו מן השמים

כולם שומעים. וכי כשיש עצירת גשמים, לא משמיעים לנו מן השמים?! אנחנו עומדים היום בט"ז בשבט, ועדיין אין גשמים. תאונות הדרכים שיש בכל יום רח"ל, אינם השמעה מן השמים?! הלא זה צריך להחריד אותנו מה שנעשה בכל יום! אלא שהתרגלנו ונעשינו אדישים.

המשנה במסכת תענית (ג, ו) אומרת שפעם גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות, מפני שזו נחשב צרה הבאה על הציבור. ורבי יוסי חולק שם, שהזאבים לא טרפו ולא פגעו באף אחד, אלא כיון שראו אותם, כבר עשו על זה תענית בכל בית ישראל. למה מתענים? - מפני שאם באים זאבים יש כאן איתות מן השמים, וצריכים להתענות על זה ולעשות תשובה.

תאונות הדרכים - הם לא זאבים?! אלא שאנחנו התרגלנו לשמוע על 'ציר הדמים', על הרוג בתאונה הזו ופצוע בתאונה ההיא. רק על הצרה הזו לבדה היינו צריכים לקבוע תפילות וסליחות.

כמו שדברו מן השמים כשכלל ישראל יצאו ממצרים, וכמו שדברו בזמן ההוא בעת מלחמת עמלק, גם עכשיו מדברים אתנו. כולם שמעו את זה בזמן ההוא, 'שמעו עמים ירגזון', אבל מי שמע את השמועה הזו ותרגם אותה לידי מעשה? - יתרו. הוא אמר 'עד כאן, ופתח דף חדש. ובגלל שלא פטר את עצמו בשמיעה גרידא, הוא זכה למה שזכה.

אם האדם לא יעורר את עצמו מה יועילוהו המוסרים

המשנה אומרת במסכת אבות (ו, ב), אמר רבי יהושע בן לוי, בכל יום ויום יוצאת בת קול מחר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לכריות מפני עלבונה של תורה. מה זה 'עלבונה

של תורה? איך מעליבים את התורה?! - בעצם זה שאדם לא לומד, הוא מעליב את התורה. הקב"ה לא נתן לנו את התורה כדי שנניח אותה בארון, אלא כדי שנעסוק בה. על האדם לבוא לשיעורי התורה, ולחנך את הבנים שלו בדרך התורה והמצוות, וכמו שהיה אומר הגאון הגדול הצדיק הנורא רבי ברוך בער מקמניץ זצ"ל, 'דור לדור ישבח מעשיך' (תהלים קמה, ד), כל דור צריך לדאוג בכל הדרכים והאופנים שגם הדור הבא ימשיך להיות עבדי ה' המשבחים את הבורא. לא די במה שאתה עבד ה', אלא עליך לדאוג ולהתאמץ גם עבור הדור הבא, שיהיו עבדי ה' הנאמנים.

בכל יום יוצאת הבת קול הזו ומכרזת 'אוי להם לבריות מפני עלבונה של תורה', אוי להם לאלו ש'חונים ברפידים', שמתעצלים ולא מקיימים את חובתם בעסק התורה כדבעי.

אומרים בשם הבעל שם טוב, שיש להבין את כוונת המשנה הזו. הלא התנא אומר 'בכל יום יוצאת בת קול', ופירושו של דבר, שגם היום הזה ממש, יצאה בת קול והכריזה 'אוי להם לבריות מעלבונה של תורה'. והנה, מי שומע את הבת קול הזו?! - ואם היא אכן יוצאת ולא שומעים אותה, אז לשם מה היא יוצאת? הרי זו ברכה לבטלה, ומה תועלת יש בה?

אלא, אמר הבעל שם טוב, אנחנו טועים בהבנה מה היא ה'בת קול' הזו. אנחנו סבורים שזה קול שיוצא בכל העולם מקצהו ועד קצהו, ובכל מקום ומקום, מירושלים ועד קמבודיה וכו' - שומעים באזנים את הבת קול הזו. ולא כן הוא. ה'בת קול' הזו היא ההרגשה הפנימית שבתוך תוכו של כל אחד ואחד. כל אחד שומע בתוך תוכו איזו לחישה שאומרת: 'מה יהיה אתך', 'חבל על הזמן היקר שהולך לאבדון', 'בוא נפתח דף חדש ונשתפר בעבודת ה', - זו הבת קול. ההתעוררות הפנימית הזו שבאה לאדם כדי להעיר את לבו לעבודת ה', היא היא הבת קול שיוצאת מהר חורב ומכרזת 'אוי להם לבריות מעלבונה של תורה'.

הנה, אנחנו עכשיו עומדים כבר בט"ו בשבט. הווי אומר שבעוד חודש כבר פורים, בעוד חודשיים פסח, בעוד ארבעה חודשים חג מתן תורה, ומיד לאחר מכן אלול וראש השנה. רבי איצ'לה בלאזר זצ"ל היה אומר, 'מחודש שבט כבר צריכים להתחיל להתכונן לאלול'. והאמירה הפנימית הזו שבאה לאדם ומעוררת אותו, 'הנה, השנה כבר חולפת והולכת, בוא ותנצל את הזמן' - היא הבת קול. אלא מאי? - אדם לא מטה אוזן לבת קול הזו. הוא פונה לחבר שלו ושואל אותו: 'תגיד, שמעת משהו?' וכשהחבר משיב בשלילה, הוא אומר לעצמו, 'טוב, כנראה סתם דמיינתי ולא היה כלום'...

כולם שומעים את הבת קול הזו, אבל רבים הם השומעים ולא עושים כלום עם השמיעה הזו. מדוע? - החסיד מגירונדא, רבינו יונה זצ"ל, מאיר את עינינו בזה. כך הוא כותב בספרו שערי תשובה (השער השני): נחתום ענין זה במאמר נכבד אשר לחכמי ישראל ז"ל, הלא אותם אלו שזכו ויצאו מגן המבוכה שהזכיר הרמח"ל במסילת ישרים (פרק שלישי), הם

שרואים ומכירים את כל הדרכים המזוייפות ויודעים את הדרך היחידה שמביאה את האדם אל מקום חפצו בבטחה, ואלו הם רבותינו התנאים קדושי עולם, שהדריכו אותנו היטב היטב איך לעבור את העולם הזה המלא במהמורות ובנסיונות. היה הלל ע"ה אומר, הלל הזקן, נשיא ישראל, כך אמר במסכת אבות (א, יד): **אם אין אני לי - מי לי, וכשאני לעצמי - מה אני, ואם לא עכשיו אימתי**. המשפט הזה הוא קצר מאין כמוהו, אבל הוא כולל עולם ומלואו.

ורבינו יונה מבאר את הדברים של הלל הזקן. **ביאור הדבר**, מה הכוונה 'אם אין אני לי מי לי?!' - **אם האדם לא יעורר נפשו מה יועילוהו המוסרים, כי אף על פי שנכנסים בלבו ביום שמעו, למרות שהוא שומע את דברי התוכחה והמוסר, והוא לא רק שומע שמיעה גרידא אלא הוא מצליח גם כן להכניס את הדברים ללבו, מכל מקום זה לא יספיק כי ישנחם היצר ויעבירם מלבו**.

רבותינו אמרו (ברכות סא), היכן משכנו של היצר? - בין מפתחי הלב. 'לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו' (קהלת י, ב), ובין שני מפתחי הלב הללו נמצא מקום משכנו של היצר. למה היצר נמצא דווקא שם, ליד הלב?! בגלל הדברים האלו של רבינו יונה. היצר דואג ומתיירא תמיד שמא דברי המוסר שאדם שומע יכנסו ללבו, ואז כשיכנסו ויחדרו ללבו יפעלו את פעולתם ויביאו את האדם לשנות את דרכיו, וכאדם מתחיל להשתנות אי אפשר לדעת כמה יתעלה ויתרומם ועד היכן יגיע. לכן יושב היצר בין מפתחי הלב, כדי שאם אכן יהיה מצב כזה שאדם ישמע דברי מוסר ויכניס את הדברים אל לבו **ישנחם היצר ויעבירם מלבו**, הוא יכנס מיד לפעולה ויסלק ויפוגג את כל הרושם שעשו דברי המוסר והתוכחה בלב האדם.

הוא מה שאמר שלמה בחכמתו (משלי י, ט) **'כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט'**. וביאור הפסוק, אמר רבינו יונה, **כי מוסר הצדיק, כשהצדיק בא ומדבר דברי יראה ודברי מוסר ותוכחה, המוסר שלו זך ונקי בלי שום סיג, הוא כמו 'כסף נבחר', כמו כסף שניקו וצחצחו אותו, ואין בו כל פסולת וסיגים. ומכיון שהתוכחה שלו טובה ואין בה שום גרעון ושם חיסרון, אם כן לכאורה היה צריך להיות שדברי המוסר שמשמיע הצדיק, שהם בבחינה הזו של 'כסף נבחר לשון צדיק', יפעלו את פעולתם ויכנסו ללבות השומעים ויהפכו את לבכם לתורה ויראת שמים טהורה, אבל - לב הרשעים השומעים מוסרו רגע אחד הוא, 'לב רשעים כמעט', 'כמעט' הכוונה שאינו אלא רגע קל, וכמו שאנחנו אומרים בתהלים (פא, טו) **'כמעט אויביהם אכניע'**, והכוונה שברגע אחד הקב"ה יכניע את כל שונאיהם ואויביהם של ישראל.**

אדם שומע, וברגע הראשון זה יכול לפעול, אבל 'לב רשעים כמעט', היצר הרע עובד להשכיח את ההרגשה ואת ההתעוררות, ויעבירם מלבו. ולכן אם האדם לא יעורר את עצמו, מה יועילוהו המוסרים. זה שאדם שומע דברי מוסר, זה לא מספיק. גם בזמנו של יתרו כולם שמעו, אבל רק יתרו 'מה שמועה שמע ובא', רק הוא לא נתן ולא אפשר ליצר

לשכח את השמועה ואת ההתעוררות מלבבו, ותרגם את השמועה שלו למעשה, ובא והתגייר וזכה למה שזכה.

אכן, אומר רבינו יונה, צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו, כשאדם שומע איזה דבר מוסר ותוכחה, עליו לחשוב היטב ולהתבונן, לצייר בנפשו ולשים את הדברים אל לבו לחשוב בהם תמיד. אם האדם ישמע איזו הערת מוסר ולא ישלהב את הניצוץ הזה, הוא עלול להכבות במהירות. וזהו שאומר הפסוק (הושע ו, ד) 'וחסדכם כענן בוקר', כי כמו שיש ענן בבוקר ואחרי זה מגיעה הרוח ומפזרת אותו ולא נשאר ממנו דבר, כך לפעמים יש מציאות שאדם מתעורר לרגע, אבל אין לזה שום קיום. לכן עליו להתבונן בזה ולחזור ולעורר את עצמו שוב ושוב, כדי להפוך את הניצוץ ללהבת אש. ועליהם יוסיף לקח ומלבו יוציא מילין, הוא עצמו צריך להיות מוסיף והולך, ועליו לבנות קומה נוספת מעל הדברים ששמע, כי בדברי מוסר יש עומק לפנים מעומק ויש דברים רבים שטמונים וגנוזים ועל האדם לחשוב ולהתעמק ולהתבונן בהם, ואז זה יביא לו תועלת גדולה.

איך עושים את זה? איך אדם יקח דברי מוסר ששמע ויחדיר אותם אל לבו באופן שיעשו פרי לטובה? - יתבודד בחדרי רוחו, אנחנו מוקפים בטרדות, ואם אדם לא יקח לעצמו זמן להתבודד בחדרי רוחו ולחשוב במחשבות אמת על קניני הנצח שלו, היצר לא יתן לו שניה אחת לחשוב. וישוב יהפוך יד תוכחתו על נפשו, החסיד בעל חובת הלבבות כתב תוכחה שבה האדם מוכיח את עצמו, ופונה שוב ושוב אל 'נפשי', וכך הוא מדבר אל נפשו. וכהנה יש עוד הרבה בספרי המוסר, תוכחות שהאדם מוכיח את עצמו ופונה אל עצמו ושואל את נפשו, 'איך אני מתנהג בקיום המצוות' ו'מה יהיה בסופי'. וכשאדם לומד את זה ורואה את זה הדברים פועלים, אבל לא כאשר אדם רואה אותם פעם אחת, אלא כשרואה אותם פעם אחר פעם, 'ועליהם יוסיף לקח', מעצמו הוא מתבונן וחושב ומוכיח את עצמו, והופך את ההתעוררות ללהבת אש.

הרבה פעמים אדם מוכיח את חבריו, אבל יותר טוב שיוכיח את עצמו... ולא יסמוך על תוכחת המוכיח לבדו אלא תוכחתו לבקרים ולרגעים תהיה. זו עבודה יומיומית ותמידית, יום אחר יום ושעה אחר שעה, עד שתקבל נפשו המוסר ועד אשר תטהר, עד שהדברים יחקקו בלבו ויכו שרשים בנפשו. וכשהדברים באמת נתקעו בלבו ונמסכו ונמזגו בכוחות נפשו, אז ודאי שדברי המוסר יעשו פירות ותטהר נפשו.

על האדם להוציא אל הפועל את התעוררות נפשו

שמעתי בשם הגאון מב"ט ז"ל שפירש, מפרש על זה הדרך את מאמר רבותינו שאמרו (סוטה ב), 'מדוע נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה?! לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין'. כלומר, אם חלילה קרה מקרה ואשה קלקלה, והביאו אותה

לעזרה, וכמו שמאריך התנא במסכת סוטה את כל פרטי הדינים, והיא לא הודתה שנטמאה, משקים אותה במי המרים. ואם אכן עברה עבירה, רואים כל ישראל לאלתר את יד ה', ורואים כולם איך שיש דין ויש דיין ואין הפקר.

אדם ינסה לתאר לעצמו את המציאות הזו, שהוא רואה בעזרה איך שהיא שותה את המים ומיד כאשר היא לוגמת את המים פניה מוריקות וירכה נופלת ובטנה צבה והיא מתה במיתה משונה שכוז. מה הוא רואה?! הוא רואה לנגד עיניו באופן הכי מוחשי שיש, שהעולם לא הפקר. מי שעושה את רצון הבורא והוא עבד נאמן לקונו, זוכה לכל הברכות, אבל מי שעובר על רצונו, יבוא על עונשו.

אדם שראה דבר כזה, מה היה עושה?! היה חוזר לבית שלו בדחילו ורחימו, כשכל גופו רותת. הלא הוא ראה בעינים שלו איך שהקב"ה נפרע ממי שעובר על רצונו! אין ספק שכשהוא חוזר לבית הוא כמו מלאך ה' צבאות לכל הפחות, אם לא בגדר שרף וחיות הקדש... והנה ראה זה פלא, מה אמרו רבותינו שעליו לעשות? - להזיר עצמו מן היין. עליו לומר 'הריני נזיר', וסתם נזירות שלשים יום. בשביל מה הוא צריך לקבל על עצמו את הנזירות?! והלא גם כך אחרי שהוא ראה מה שראה בעזרה, הוא הפך להיות צדיק ומלאך! לשם מה עליו לקבל נזירות?!

והתשובה, כי באמת יכול להיות שהוא יחזור לבית שלו כשהוא כולו חרד ורועד, והוא יכנס את כל בני ביתו ויספר להם בהתרגשות ובחלחלה את מה שראה בעזרה, ויתאר בדיוק כל מה שהיה שם, אבל אחרי שיגמור לספר את הכל הוא יפנה לאנשי ביתו ויאמר להם, 'בבקשה, תכינו לי את ארוחת הצהרים, אני כבר רעב'... 'לב רשעים כמעט'. אין הכוונה שהוא רשע בדווקא, אבל כך עובד היצר. יכול להיות שהאדם מתפעל ומתעורר, אבל היצר משכיח את זה מהאדם, ולא נשארה כל ההתעוררות וההתפעלות אלא 'כמעט', רגע אחד. לכן על האדם הזה לקבל על עצמו נזירות, כדי להביא את ההתעוררות שהיתה לו לידי מעשה, ולתרגם אותה לפועל.

כולנו שומעים דברי מוסר ותוכחה, אבל אנחנו צריכים לשאול את עצמנו מה יוצא לנו מזה. האם אנחנו באים אחר כך לבית ומתנהגים לזולת ביתר חיבה והערכה, או שהשמועה נשארה בגדר של שמועה בלבד.

הפסוק בפרשת בלק אומר (במדבר כד, כא) 'איתן מושבך ושים בסלע קנך'. ופירשו רבותינו (שמות רבה כו, ו) שאת הדברים האלו אומר בלעם ליתרו. וכך אמר לו בלעם ליתרו, הלא אנחנו שנינו היינו חברים טובים, ושנינו היינו היועצים של פרעה. וראה זה פלא, תראה איפה אתה ואיפה אני. מבלעם הרשע לא נשאר כלום, ושמו זכור לדראון עולם כרשע ובן בליעל עוכר ישראל, ואילו יתרו 'איתן מושבך', התחבר עם איתני הארץ, 'ושים בסלע קנך',

התחתן עם בית משה. איך יכול להיות שפעם היינו חברים טובים ובני אותו מעמד, ובסוף נפרדו דרכנו בצורה הפוכה שכזו?!

משל למה הדבר דומה, אמרו רבותינו, לאותו צייד שהיה רוצה לצוד את הציפור, צייד יצא לרחוב ולפתע צדה את עינו איזו ציפור יפה, והוא החליט לצוד אותה. הוא הוציא את החץ ומתח את הקשת, אך הציפור ברחה ממנו. הצייד הזה לא התייאש, רץ אחריה עד שמצא אותה נחה על איזה עץ, ושוב נעמד הצייד ומתח את החץ על הקשת כדי לפגוע בה, ושוב היא נמלטה. הצייד המשיך לרוץ אחריה עוד ועוד, עד שלבסוף עמדה הציפור על האנדרטה של המלך. כך היה המנהג בזמנם, שבכיכר המרכזית של העיר היו שמים איזה פסל דמות וצורה של המלך, ועכשיו הציפור נעמדה על האנדרטה הזו. כיון שראה הצייד איפה שהיא עומדת, התייאש. 'וכי עכשיו אני יכול לפגוע בה עם החץ?!' יאמרו, מורד במלכות אתה! מי הוא שיורה חץ על המלך?! עזב הצייד את הציפור לנפשה והלך.

'איתן מושבך', אומר בלעם ליתרו: יתרו - אתה התחברת עם איתני הארץ, 'ושים בסלע קנך', התחברת עם משה רבינו. ואם כך הוא - אני לא יכול לעשות דבר. לכן אתה הגעת לאן שהגעת והתעלית והתרוממת, כי התחברת עם משה רבינו ועם בית ישראל, ואילו אני הולך לאבדון. ואיך יתרו הגיע לאן שהגיע? - 'מה שמועה שמע ובא', הוא שת את לבו לאותם המאורעות שעשה הקב"ה לעם ישראל, לקריעת ים סוף ומלחמת עמלק, ולא נתן לדברים לחלוף מלבד אחרי רגע, אלא אמר לעצמו: 'אני מוכרח להשתפר ולהתקרב לבורא עולמים'.

זה המוסר הגדול שלמדנו מיתרו, להיות 'שומעים ובאים', לקבל דברי תוכחה ומוסר, ולתרגם אותם למעשה. וכמו שלימד אותנו רבינו יונה, 'אם האדם לא יעורר נפשו - מה יועילוהו המוסרים, כי אף על פי שנכנסים בלבד ביום שמעו, ישכחם היצר ויעבירם מלבבו'. כשאדם שומע ומתעורר באיזה דבר, עליו להתבודד בחדרי רוחו, ולהוסיף לקח, ולערוך תוכחה עם נפשו. וכשיעשה את זה, בלי ספק תקבל נפשו את המוסר ותטהר. ואשריו ואשרי חלקו של מי שזכה שתהיה נפשו נפש מטוהרה על ידי השמיעה של דברי יראה ומוסר.

עיקר מגמתו של האדם - להדריך את בניו בדרכי ה' יתברך

השבוע, ב"ז בשבט, יחול יומא דהלולא של רבינו הגדול, רבי חיים בן יעקב פאלאגי זצ"ל. נקריא מדברי תורתו איזו פסקה שמשלימה את הדברים שלנו, והעסק בתורתו עמוד לנו לזכות^א.

א. אי אפשר לתאר את גודל הקדושה והחסידות של רבי חיים פאלאגי, ובפרט את זהירותו בעניני בין אדם לחבירו. באחת מתשובותיו בספרו צוואה מוחיים (אות כ"ה) 'נשמת כל חי' (בהשמטות דף צ"ד, ועיין בדברי רבינו שליט"א בספר תוספת חיים דף כ"ו אות ל' וש"ג) הוא כותב על עצמו שהוא מתפלל ומבקש

וכך דבריו של אותו טהור וקדוש בהקדמה לספרו צוואה מחיים: **יִסְתַּכֵּל הָאָדָם וּבֵין הִירָא אֶת דְּבַר ה', כְּמוֹ שְׂאֵמֵר רַבִּינוּ יוֹנָה, לֹא דִי בַּבְּטָה מִלְּמַעְלָה, אֲלֵא צְרִיךְ הָאָדָם לְהִסְתַּכֵּל וּלְהַבְיָן, לְהַתְּבוּנָן וּלְהַעֲמִיק, לְהִיּוֹת כָּל מַגְמָתוֹ, כָּל רְצוֹנוֹ וְכָל מַהֲלָךְ חַיֵּיו, לְהַדְרִיךְ אֶת בְּנֵי בְּדַרְכֵי ה' יִתְבַּרְךְ, וְכְמוֹ שֶׁהִזְכַּרְנוּ קוֹדֵם, כִּי הַתְּפִקִּיד שֶׁלָּנוּ הוּא 'דוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח מֵעַשְׂרִי',**

תמיד שה' יתברך יעזור לו שהוא יהיה שלם במקצוע הזה של בין אדם למקום כמו שהוא זהיר בבין אדם לחבירו. אצלנו זה מצוייר להיפך.. כי אנחנו משתדלים הרבה במצות הציצית או במצות האתרוג והמצצה שהכל יהיה מהודר בתכלית ההידור, אבל בתחום של בין אדם לחבירו יש לנו הרבה לשפר כדי שנגיע למידת היושר, עוד לפני כל ההידורים... אבל אצלנו זה היה הפוך, בבין אדם לחבירו כבר הכל היה בסדר, אלא שהוא מתפלל שה' יעזור לו שגם במצוות של בין אדם למקום, בתפילה, בציצית ובתפילין, שגם שם הוא יהיה שלם כמו בבין אדם לחבירו.

רבי חיים פאלאג'י היה רבה הראשי של איזמיר, לפני מאה שנה ויותר. כבוד גדול הוא קיבל, הן מכל רבני העיר וכל אנשי העיר, והן מהמלוכות, מצד השולטן הטורקי. וכתב עליו בנו (בספר צוואה מחיים אות 10), שראיתי אצל אבא שלי דבר מעניין, שבשעה שהיה הולך לדרוש את הדרשות המפורסמות בארבעת השבתות שדורשים בהם, שבת הגדול, שבת תשובה, שבת כלה ושבת זכור, שאז כפי שהיה נהוג בדורות שלפנים היו סוגרים את כל בתי הכנסת שבעיר וכולם נקבצים ובאים אל בית הכנסת הגדול לשמוע את הדרשה של הרב, אזי בשעה שהיה הולך למסור את הדרשה היה הולך בדרך עקומה ונפתלת, עוקף את הרחוב ההוא ומדלג על הרחוב ההוא, עד שהיה מגיע לבית הכנסת. ושאלתי אותו, מספר הבן של רבי חיים פאלאג'י, אבא, למה אתה לא הולך בדרך הרגילה לבית כנסת, אלא מסתובב בדרכים צדדיות דרך סמטאות ומבואות?

ואמר לי אבי, מספר הבן, שמע בני ואסביר לך טעמו של דבר. בדרך לבית הכנסת יש בית אחד שגרה בו אלמנה. אלמנה של מי? - אלמנתו של רב העיר איזמיר שהיה לפני. וכשאני הולך לבית הכנסת לדרוש, אמר רבי חיים, אני לא הולך לבד. הרי מגיעים הרבה אנשים ללוות אותי אל בית המדרש, וכך אני הולך יחד עם עוד הרבה יהודים שמקיפים אותי והולכים יחד אתי, ואם אני אעבור תחת ביתה של אותה אלמנה, והיא יושבת ורואה אותי הולך שם יחד עם כל האנשים, הרי היא נזכרת מיד בבעלה שגם כן היה הולך בשבת הזאת לבית הכנסת כשהוא מוקף באנשים, ומצטערת ובוכה. לכן אני מחפש כל מיני דרכים נפתלים כדי שלא אצטרך לעבור תחת ביתה של אותה אלמנה בדרכי לבית הכנסת, ובצוואה מחיים (אות 10) כתב בנו על אביו שהיה רגיל לומר "אפילו הנמלה שלא תצטער בגללי ותתלונן עלי".

מי חושב על דברים כאלו בשעה שצריך ללכת לבית הכנסת הגדול למסור דרשה!?! אחרים היו חושבים, אולי אפשר להביא איזה צלם גוי שיוכל לצלם אותי בשעה שאני הולך אל בית הכנסת עם כל הפמליא, ואולי זה שבות דשבות במקום צערא שלא גזרו רבנן... וכיוצא בזה. אבל רבי חיים פאלאג'י, על זה היו נתונים מחשבותיו בשבת תשובה או בשבת הגדול, שלא לגרום צער לאותה אלמנה.

לדאוג שהדור הבא ימשיך להיות עבדי ה' הנאמנים. כי כל עיקר חיותו של האדם בעולם הזה ויותר ויותר בעולם הבא הוא בהיות בניו שומרים את מצוות ה' והולכים בדרך הישרה.

הביטח וראה, בא ותראה ותתבונן, באברהם אבינו, האדם הגדול בענקים, אשר הפליא לעשות ביראת ה', הלא 'אחד היה אברהם', אין לנו כל השגה באהבת ה' וביראת השמים שהיתה לו, בדקדוק קיום המצוות שלו וקירוב הבריות תחת כנפי השכינה שעשה. בן שלוש הכיר את בוראו בהיותו בבית אביו תרח עובד עבודה זרה וכל אותו הדור. אברהם לבדו הכיר את בוראו. הוא לא יכל לשאול ולברר על מציאות השם אצל אביו תרח, וגם לא אצל אמו, אמתלאי בת כרנבו, מי שהיתה העוזר כנגדו של תרח... הפיל עצמו לאור כשדים, בשמחה הוא קפץ לתוך כבשן האש ומסר את נפשו על קדושת ה', ועקד את יצחק בנו שהם מעשים גדולים ונפלאים עד מאד. אין לנו יכולת לתאר את המעשים הנפלאים והמדרגות הנוראות של אברהם אבינו, ובכללם היו עשרה נסיונות, ואנחנו פוטרם את זה בשתי מילים ואומרים 'עשרה נסיונות', אבל באמת כל נסיון ונסיון יש להאריך בו ואפשר לספר אותו וללמוד אותו ימים על גבי ימים, וצדקה וגמילות חסדים עד להרבה מאד.

אם כן, כשאנחנו מתבוננים על הדמות של אברהם אבינו, על הפעולות הנפלאות שלו ועל מסירות נפשו למען ריבוי כבוד ה', הרי זה נשגב מדעתנו. ועם כל זה, למרות כל המעלות האלו של מסירות הנפש של הנפילה לתוך כבשן האש ועקידת יצחק, לא מצינו שהקב"ה הראה אהבתו וחיבתו עם אברהם אבינו כי אם בעבור מה שהשגיח אברהם אבינו על בניו אחריו לצוות אותם למען ילכו בדרכי ה'. אנחנו לא רואים גילוי של אהבה וחיבה מהקב"ה לאברהם אחרי שהפיל את עצמו לכבשן האש, ולא אחרי שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח, אלא רק אחרי שהתורה מזכירה את הענין הזה שאברהם אבינו טרח לגדל את בניו ללכת בדרכי ה', אז היא מזכירה את החיבה והאהבה לאברהם. **ונדכתיב בפרשת וירא** (בראשית יח, יט) 'כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. מה הכוונה 'כי ידעתי'?! - מפרש רש"י שהוא לשון של חיבה ואהבה, כי כל לשון של 'דיעה' הוא לשון חיבה ואהבה כמו שכתוב (שמות לג, יז) 'ואדעך בשם'. ואומר הקב"ה, מדוע אני אוהב את אברהם? - למען אשר יצווה את בניו, לפי שהוא מצווה את בניו עלי לשמור דרכי.

ולכאורה, וכי חסר המסירות נפש של כבשן האש דבר בכדי לקרוא לאברהם בלשון של חיבה ואהבה? חסרה העקדת יצחק שאי אפשר לקרוא עליה חיבה ואהבה? חסרים העשרה נסיונות?! אך למרות כל זאת אנחנו רואים שחי העולמים ית"ש מגלה את חיבתו ואהבתו לאברהם אבינו דווקא על דבר אשר מצוה את בניו ואת ביתו אחריו.

הרי מוכח, אומר רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, שלא חבבו הקב"ה לאברהם ואהבו על כל מה שפעל ועשה כמעשים טובים עם קונו אלא כמה ששם עין השגחתו על בניו ועל בני ביתו אחריו

שישמרו דרך ה'. הרי לך בבירור, בלי צל צלו של ספק, כי ענין זה להיות משגיח על בניו ועל בני ביתו אחריו למען ילמדו וייראו את ה' לקיים מצוותיו וחוקותיו ותורותיו הוא דבר גדול ויקר הערך שאין לו דמיון וחבר, ואם כן צריך כל אדם לאחוז מעשי אבות אברהם עלינו השלום, לצוות את בניו ואת ביתו אחריו בכמה פרטים ומעשים טובים, ובפרט על לימוד התורה וצדקה ומשפט. על האדם להדריך ולחנך את הבנים בדרך תורה ומצוות.

הרבה אופנים יש לאדם להדריך את בניו ולחנך אותם בדרך התורה והמצוות, אבל האופן הגדול ביותר הוא הדוגמא האישית, כמו שאמרו כל בעלי המוסר. הבן קולט היטב היטב מה יקר וחשוב אצל האבא ומה נכבד אצל האמא. ולכן צריכים ההורים להזהר בפעולותיהם מאד מאד, כי במעשים שלהם הם יכולים הרבה לחבל ולקלקל בחינוך בניהם.

והביאו מעשה שהיה בילד קטן שסיפר על הוריו, 'פעם אחת ההורים שלי חידשו את הבית'. הם הביאו רהיטים חדשים, שולחן חדש וכסאות חדשים, ספות חדשות וכהנה וכהנה. היום יש ספות מספות שונות, כעין של אחשוורוש... ספות מעור של צבי, או ספות מצבי בלי עור, וכיוצא באלו... 'יום אחד, הזרתי הביתה', מספר אותו הבן, 'ואמרתי לאמי, אמא, אני מאד צמא, את יכולה להביא לי לשתות?!' אמרה לי אמא שלי, 'בשמחה, אביא לך כוס משקה'. היא הלכה והביאה לי כוס שתיה ואני התחלתי לשתות, ואז פתאום היא לוחשת לי 'רגע, איפה הברכה?!' קודם ששותים צריך לברך. בירכתי. אחר כך, המשיך לספר אותו אחד, לקחתי את כוס השתיה וישבתי על הספה, ולא השגחתי כראוי ונשפך קצת מהמשקה על הספה. ואז הגיעה האמא, והתחילה לצעוק עלי בקולי קולות: 'ככה אתה מקלקל את הספה?! בקולות ורעמים. ואז למדתי, שהספה יותר חשובה מהברכה. על הברכה היא העירה לי בלחישה, ועל הספה היא זעקה בקולי קולות.

לכן החינוך מתחיל בראש ובראשונה אצל האבא והאמא, ואם הם מתנהגים כראוי ונותנים את הערך הנכון לתורה ומצוות, זה נקלט בנפש הילד. אם האבא בא לשיעורי תורה ואם הוא מתחזק בקיום התורה והמצוות כדבעי, זה ישפיע על ביתו. וזה עיקר המגמה של האדם, לדאוג שילדיו ילכו בדרך ה', ועל זה היתה החביבות והאהבה של ה' יתברך לאברהם אבינו, כדברי רבי חיים פאלאג'י. ועל כל אחד להתבונן בעצמו בדברים הללו, כי אם האדם לא יעורר את עצמו מה יועילוהו המוסרים. ויהי רצון שיועילו לנו המוסרים ונזכה לגאולה שלימה ובשורות טובות, אנחנו וכל ישראל אחינו, אמן ואמן.

חידו"ת פרשת יתרו

א. בענין וישמע יתרו כהן מדין

שמות (י"ח א'): "וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלהים למשה וישראל עמו, כי הוציא ה' את ישראל ממצרים".

ובמדרש שמות רבה (פכ"ז ס"ו): "וישמע יתרו, הדא הוא דכתיב לך תכה ופתי יערם (משלי י"ט כ"ה), וכן הוא אומר בענוש לך יחכם פתי (שם כ"א), עמלק ויתרו היו בעצה עם פרעה, וכשראה יתרו שאיבד הקב"ה את עמלק מן העולם הזה ומן העולם הבא, תוהא ועשה תשובה, שכן כתיב למעלה כי מחה אמחה את זכר עמלק ואחר כך וישמע יתרו, אמר אין לי לילך אלא אצל אלוה של ישראל, ומנין אתה למד שעמלק והמדינים צריהם של ישראל שנאמר (במדבר כ"ב) וילכו זקני מואב וזקני מדין, וכן (שופטים י') מדין ועמלק ובני קדם, וכן בלעם הרשע אומר וירא את עמלק שלא חזר בו, וכשראה ליתרו שעשה תשובה מה אמר (במדבר כ"ד) וירא את הקיני, משל לצייד שהיה צד צפרים, צד את הראשונה, ובא לצוד את השניה, הלכה וישבה לה על איקונין של מלך, עמד לו הצייד תוהא בה אמר לה אם אזרק עליה אבן, אני מתחייב בנפשי, ואם אתן את הקנה מתיירא אני שלא יגע באיקונין של מלך, איני יודע מה אומר לה אלא למקום יפה ברכת ונפלטת, כך בלעם ראה ליתרו ועמלק בעצה, עמד על עמלק ומחה שמו, בא לראות יתרו מצאו שעשה תשובה, אמר לו למקום יפה ברכת, הוי איתן מושבך כאברהם, הוי לך תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו, והוכח לנכון זה משה, שהוכיחו יתרו כשראהו יושב ודן את ישראל כל היום אמר לו מדוע אתה יושב לבדך נבול תבול, אמר לו מדעתי לא תעשה כן אלא המלך בהקב"ה שנאמר (שמות י"ח) ועתה שמע בקולי איעצך מה כתיב אחריו וישמע משה לחותנו ויעש כל אשר אמר".

ומבואר באר היטב דרבותינו דרשו לך תכה ופתי יערים דהיינו לך זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו וכנ"ל, אבל ראיתי שעל פסוק זה בספר משלי "לך תכה ופתי יערם והוכיח לנכון יבין דעת", פירש רש"י ז"ל: "לך תכה ופתי יערים, על מכות פרעה ומלחמת עמלק, החכים יתרו ונתגיייר", הרי שרש"י ז"ל הוסיף שלך תכה היינו נמי פרעה, והייתי מדקדק בלשון רש"י מנין לו שלך תכה קאי על מכות פרעה במצרים, והרי במדרשי רז"ל בהרבה מקומות נדרש פסוק זה רק על עמלק וכנ", וכן כמפורש בפסיקתא דרב כהנא פסקא זכור (דכ"א ע"א) ובהערות שם, וכן במדרש בתנחומא הקדום יתרו (סימן ג') ובהערות שם, ובמדרש שמואל (פרק י"ב סימן י') ובהערות שם, ועיין בחיבורי טוב להודות ח"א (סימן י') וצרף לכאן.

והנה אנן קיימא לן שכל תיבה ותיבה וכל אות ואות בדברי פירוש רש"י ז"ל מיוסדת ומושתת על דברות חז"ל, ומדבריהם חפר אכל ולקח רש"י ז"ל, וכאשר השכיל ללמדנו זו הגאון חיד"א ז"ל וכה כתב בספרו חיים שאל ח"א (סימן ע"א אות ג'): "מאור הגולה רש"י אשר על כל טיפת דיו יושב עליה שבעה נקיים, ויהי הקציר אמיץ, ומדקדק אפילו על אות אחת כמפורסם

וכו', ואין ספק כי כל דברי רש"י אמרי צדק, ואפילו אות אחת [בדברי רש"י] יסודתו בהררי קדש רז"ל, ועין לו ראתה שאמרו כן במדרשי רבותינו ז"ל", ומצאתי שכבר לימדנו כן גאון קדמון הוא רבי שמעון אושנברג ז"ל בספרו דבק טוב על פירוש רש"י שנדפס בשנת שמ"ח, בכללים שבראש הספר (כלל כ"ג) ע"ש, ועיין בכל הנסמך בחיבורי הנכחי (דברים א' א').

ומצאתי לרבינו בעל הטורים ז"ל (שמות ז' ט"ז) שכתב: "והנה לא שמעת עד כה, כה אמר ה' כחצות הלילה שם (י"א ד.). כה בא"ת ב"ש לץ. ושני פעמים לץ עולה ר"מ, וכל כך מכות לקו. במצרים מ' ועל הים ר'. זהו שרמזו לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה וכה. וזהו שאמר לץ תכה ופתי יערים, כמנין לץ לץ", הרי שגם רבינו בעל הטורים דורש מקרא זה דלץ תכה על פרעה וכרש"י דלעיל וצ"ב.

ואחר כך ראיתי במדרש הגדול (ר"פ יתרו דף שמ"ט): "זה הוא שאמר הכתוב לץ תכה ופתי יערים לץ תכה זה פרעה שהכהו הקב"ה מכות משונות בשביל ששלח יד בישראל. ופתי יערים אלו יושבי הארץ. וכן הוא אומר ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ", הרי שהביא דברי רז"ל שאכן דרשו לץ תכה על פרעה, ובודאי רבי דוד העדני ז"ל בעל מדרש הגדול מדברות רז"ל הביא דברים הללו, והיינו ממש כדברי רש"י ז"ל, אבל ופתי יערים לא דרשו על יתרו כדכתב רש"י, אלא דרשו על יושבי ארץ ישראל, ואולי רש"י ז"ל צירף דבריו משני מדרשים הנ"ל וצ"ב.

ועבשיו האיר ה' עיני ומצאתי לחד מן קמאי רבינו ישראל אלנקאווה ז"ל הי"ד בספרו מנורת המאור (פרק ה' תלמוד תורה דף שנ"ב) שכה כתב: "גרסינן במדרש תנחומא וישמע יתרו וגו', זה שאמר הכתוב לץ תכה ופתי יערים והוכיח לנבון יבין דעת, לץ תכה, זה פרעה, שהכהו הקב"ה עשר מכות על ששלח ידו על ישראל, ופתי יערים, אלו יושבי הארץ ואלופי אדום, שנאמר שמעו עמים ירגזון וגו', וכתוב אז נבהלו אלופי אדום. והוכיח לנבון יבין דעת, זה יתרו, ששמע באותות ונפלאות שעשה הקב"ה ועשה תשובה ונתחבר עם ישראל", ועיין בהערות שם, ולפי הנראה מדרש תנחומא זה עמד לפני רש"י ז"ל ומשם חצב דבריו ודוק היטב.

וראה נא ראה כי תיבות הפסוק "לץ תכה ופתי יערים", עולים בגימטריא "אילו הן המלך פרעה, ויתרו הכהן במדין" ודוק היטב.

ג. בענין ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד

שמות (י"ט ב'): "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני, ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר".

ופירש רש"י ז"ל: "ויחן שם ישראל, כאיש אחד בלב אחד, אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת" ומקור הדברים במכילתא דרבי ישמעאל שם: "ויחן שם ישראל. כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד לכך נאמר ויחן" וכזאת גם במכילתא דרבי שמעון שם.

ובמסכת דרך ארץ זוטא (פרק השלום) אמרו: "גדול הוא השלום שבכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו, נוסעין במחלוקת וחונין במחלוקת, בזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת ויחן שם ישראל, אמר הקב"ה הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורת"י והובא בספר מעלות המידות (מעלת השלום).

וכתב רבינו בחיי ז"ל בספר כד הקמח (ערך שנאת חינם): "לא ניתנה תורה לישראל עד שהיו לב אחד, שכן דרשו רז"ל בכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו, אבל במתן תורה כתיב ויחן שם ישראל נגד ההר, שבכל המסעות כולן היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, אבל במתן תורה כתיב ויחן שם שהיו כלם לב אחד וזהו שאמר ויחן לשון יחיד, וכן אמר הכתוב (במדבר יד) בכל אבותי אשר עשיתי בקרבן, בקרבם לא נאמר אלא בקרבן, כלומר בעוד שהיו לב אחד כי בלתי זה לא היו ראויין לאותות".

והגאון רבי שלמה גנצפריד ז"ל בספרו אפריון על התורה שם כה כתב: "ויחן שם ישראל נגד ההר. שמעתי בשם הגאון מו"ה נתן אדלר זצ"ל, כי ידוע שהיצר הרע נקרא הר כדאמרין בסוכה (ג"ב א') צדיקים נדמה להם כהר, והוא משתוקק לעשות ח"ו פירוד ומחלוקת בישראל, וזהו שאמר הכתוב ויחן שם ישראל בלב אחד נגד ההר, פירוש בהתנגדות ושלא כרצון ההר, היינו היצר הרע" ודפח"ח.

וראיתי לכ"ק מרן הגאון אדמו"ר שפע חיים זצ"ל בקונטרס היקר "דברי תורה" (גליון אלף תקק"ד דף ז') שכה כתב: "הנה בדור המדבר אף שמוצאים כמה פעמים שחטאו, אבל בחטא זה של מחלוקת בין יהודי לחבירו לא היה אצלם, וכמו שדרשו ויחן שם ישראל נגד ההר כאיש אחד בלב אחד, ואף שחלקו על משה רבינו ע"ה, אבל בינם לבין עצמם לא היו מחלוקת, ואדרבה איתא במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ג) שנקבצו בני ישראל באגודה אחת וכתרו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה".

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בעניותי איני מביין דברי קדשו ז"ל, שהרי בדברי רז"ל ורש"י דלעיל מבואר לכאורה איפכא, שאכן רק במעמד הר סיני היו בני ישראל בשלום כאיש אחד בלב אחד, אבל בכל הארבעים שנה שהיו בני ישראל במדבר היו "נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת" וכנ"ל וצ"ב.

ומה שכתב כ"ק אדמו"ר זצ"ל להסתייע מדברי המדרש תנא דבי אליהו, הנה כך כתוב שם: "כשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם וישבו יחד, משום שהיו כולם באגודה אחת, וכתרו ברית יחד שיעשו גמילות חסדים זה עם זה, וישמרו בלבם ברית אברהם יצחק ויעקב, ולעבוד את אביהם שבשמים לבדו, ושלא יניחו לשון בית יעקב אביהן, ושלא ילמדו לשון מצרים, מפני דרכי עבודה זרה. כיצד כשהיו ישראל עובדין את אביהן שבשמים לבדו במצרים ולא היו משנים לשונם, היו המצריים אומרים להם למה לא תעבדו את אלהי מצרים ויקל עבודתו מכם, משיבין ישראל ואומרים להם וכי שמא עזבו אברהם יצחק ויעקב אבותינו את אלהינו שבשמים, שיעזבו בניהם אחריהם אותו, ואמרו להם המצריים לאו, ואמרו להם ישראל לא עזבו אבותינו את אלהינו שבשמים כן אנחנו לא נעזוב אותו. וכשהיו שומרים ישראל את ברית אלהיהם שבשמים ומלין

את בניהם במצרים, אמרו להם המצריים אם לא תשמרו ולא תמולו שמא תקל העבודה הקשה מכם, היו ישראל משיבין ואומרים להם שמא שכחו אבותינו את ברית אלהינו שבשמים שישכחו בניהם אחריהם, אמרו להם [המצריים] לאו, ואמרו להם ישראל כשם שלא שכחו אבותינו כך לא נשכח אנחנו לעולם, ועוד עיין שם (ר"פ כ"ד).

ומבואר באר היטב שכל כריתת הברית היתה כשישראל היו בשיעבוד המצריים בארץ מצרים, אבל לא כשיצאו ממצרים והיו ארבעים שנה במדבר, ואדרבה שם "היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת" כמו שאמרו חז"ל במפורש וכנ"ל, וחושבני שכן מתבאר בדברי רבינו החפץ חיים זצ"ל בספר אהבת חסד (ח"ב פ"ה) ועיין.

ג. בענין "ויהי" ביום השלישי

שמות (י"ט ט"ז): "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר, ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר, וקול השופר".

יש להבין מהו זה שכתוב "ויהי" פעמיים, ועוד מהו "הצער" שהיה כאן, שכל לשון "ויהי" אינו אלא לשון צער כדרשתם במדרש במדבר רבה (פ"ה ס"י), וכאן במתן תורה היתה שמחה גדולה עד מאוד, וכלשונו הנפלא של רבינו אור החיים הקדוש (שם פסוק ב'): "להיות כי [יום מתן תורה] הוא זה יום המקווה לבורא, לתורה, לעולם, לעליונים, ולתחתונים, ומיום הבריאה הם יושבים ומצפים מתי יבואו בני ישראל מדבר סיני, וכו', וביום הזה באו מדבר סיני הגיע חשוק ונחשק לחושק וחשוק, ושמחו שמים וארץ, כי זה הוא תכלית הבריאה ותקותה". [ובמגילה (י"ב) למסקנה אמרו כן על "ויהי בימי", ודלא כמדרש הנ"ל ועיין. ועיין בחיבורי הנכחי לעיל סימן וסימן].

ד. בענין טעם המכבד את אביו ואת אמו זוכה לאריכות ימים

שמות (כ"ח): "זכור את יום השבת לקדשו וגו', כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך על האדמה אשר ה"א נתן לך".

ובתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה שם: "ומה שקבע הכתוב שכר הכבוד אריכות ימים, הגאון רב סעדיה ז"ל נתן טעם בזה, כי לפעמים עתידים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך, והאבות הם למשא כבד על הבנים והכבוד יכבד עליהם, לכך קבע עליהם שכר המצוה הזאת למען יאריך ימך, כלומר עליך לכבדם ותחיה עמהם, ואם אולי תצטער על חיייהם - דע שעל חיך אתה מצטער, עד כאן".

ובעניוטי עלה בדעתי בס"ד טעם נוסף מדוע מצוות כיבוד אב ואם מאריכה שנותיו של אדם, והוא כי נודע דעוונות האדם מביאים עליו מיתה ויסורים, וכמו שלימדנו רבי חנינא בן דוסא בברכות (ל"ג א') שאין הערוד ממית אלא החטא ממית, ובמדרש שמות רבה (פ"ג ס"ב) אמרו ואין הנחש ממית אלא החטא ממית, וכתב רש"י ז"ל תהלים (ק"ז י"א): "אין פורענות באה על

האדם אלא בעונו", ורש"י ז"ל איכה (ג' ל"ב) כתב: "האדם מביא עליו יגון בשביל עונו", ושם (פסוק ל"ח) כתב: "כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה", ועיין לו שם (פסוק ל"ג), ובספר ירמיה (ב' י"ט) "ותיסרך רעתך" פירש רש"י ז"ל "רעתך תביא עליך יסורים" ע"ש, והיינו מאמרם בשבת (נ"ה א') אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא, ואין יסורים בלא עון ע"ש. [ועיין לקמיה].

ואמרו רז"ל במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ו): "זכור את יום השבת לקדשו וכבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך וכי מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא של חילול השבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו ואם חטא נמחל לו שנאמר (ישעיה נ"ו) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול", והקדוש רבי שלמה שבזי ז"ל במדרש חמדת ימים בראשית (מ"ז ל' דף תש"ה) כתב: "מניין שכל המכבד אבותיו - מוחלים לו כל עוונותיו כתיב הכא אנכי אעשה כדברך, וכתיב התם סלחתי כדברך" ע"ש, ומקור נפתח לדבריו אלו ממדרש תנא דבי אליהו שהבאתי ודוק. [ועיין מה שכתב בזה המהדיר שם (הערה פ"ט), ולא הביא דברי מדרש תנא דבי אליהו הנ"ל שמשם מקור נפתח לדברי בעל מדרש חמדת ימים ודוק].

והשתא דאתינן להכי שהמקיים מצות כיבוד אב ואם אינו בא לידי חטא, וגם אם חטא מוחלים לו על כל עוונותיו כנ"ל, מובן היטב מדוע מצוות כיבוד אב ואם מביאה חיים ארוכים לאדם המקיים ונזהר במצוה זו, שהרי אם אין עוונות מיתה מנין וכנ"ל, וראה נא ראה כי תיבות הפסוק "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך", עולים בגימטריא "מכאן שהמכבד לאביו ולאמו מוחלין לו על כל עונותיו" ודוק היטב.

ודע כי בחיבורי שנות חיים (בפתיחה) הבאתי מדברות רז"ל שמונה עשר דברים שהמקיים אותם מוחלים לו על כל עוונותיו, והראיתי שעל כל השמונה עשר דברים הללו ממש, אמרו רז"ל שהם גם מאריכים ימיו ושנותיו של אדם ודוק היטב.

* * *

לעיל כתבתי בפשיטות שיסורים ומיתה רח"ל באים רק כאשר יש עוונות, ולא הנחש ממית אלא הנחש ממית, ולשלמות הדברים ראיתי לנכון לצרף כאן קצת ממה שכתבתי במקומו בס"ד בענין זה.

שבת (נ"ה א'): "אמר רבי אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורים בלא עון", ובהמשך הסוגיא מסיק התלמוד: "שמע מינה יש מיתה בלא חטא, ויש יסורין בלא עון, ותיובתא דרב אמי תיובתא".

ומבואר שדברי רבי אמי נדחו, והתלמוד העלה דבריו בתיובתא, ועם שהתיובא היתה רק על דבריו "שאין מיתה בלא חטא", מכל מקום כתבו התוספות שם שגם דבריו "שאין יסורים בלא עון" נדחו עיין תוספות שבת שם, ותוספות ברכות (מ"ז ב'), ואור זרוע ח"ב (סימן

תמ"ט), ורא"ש ברכות (פ"ז סימן י"ג), ומרדכי מועד קטן סימן תתקכ"ז) ועוד, ועיין היטב בדברי התוספת יום טוב אבות (פ"ד מ"א) ודוק היטב.

אבל עם כל זה הרבה מרבתינו ע"ה נקטו כרבי אמי דאין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, כמפורש בדברי רבינו הרמב"ם ז"ל בתשובה לחכמי מרסלייא: "וזהו היא עיקר דתנו היא תורת משה רבינו ע"ה, שכל מאורעות שארעו בעולם וכל יסורין שיבואו וכו' דין ומשפט הם, וכן אמרו חכמי האמת רבותינו ע"ה אין מיתה בלא חטא ואין יסורים בלא עון" עכ"ל, וכזאת כתב הרמב"ם ז"ל גם בספרו ספר המורה (ח"ג פ"ז) ועוד שם (ח"ג פכ"ד) עיין שם.

ורבינו יצחק אברבנאל ז"ל בפירושו לתורה בראשית (פרק ט"ו) כתב: "כבר אמרו רז"ל "אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, וכתב הרב המורה (פרק כ"ד חלק ג') שזהו דעת האמיתי אי אפשר חילופו", ועיין עוד בדברי הרב אברבנאל ז"ל בפירושו לספר יחזקאל (י"ח כ"א) ע"ש.

וזו לשון רבינו המאירי ז"ל שבת שם: "מעיקרי הדת להאמין שכל מה שיקרה לאדם מטוב ועד רע, הכל מושגח מאיתו יתברך השגחה פרטית מצד פעולות האדם, ולא יבלבל זה מה שנראהו מהעדר הסידור למראית עינינו, בענין צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, וכן מאמר מקרה אחד לצדיק ולרשע הנאמר גם כן למראה עינינו, שאופני המשפט נעלמים ממנו ולא נדע במה יענש זה, ובמה יגמל זה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אם לגמול אם לעונש, והוא שאמרו אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, ואל יבהילך מאמר ארבעה מתו בעטיו של נחש, ר"ל מה שנקנסה מיתה בסיבת הנחש והונחה בטבע, שלא נאמר בטבע אלא דרך הפלגה למיעוט עונותיהם עד שלא היו ראויים לעלות במאזנים, ואף זו לא נאמרה אלא למראה עיני בשר ודם, ומי יודע לבות בני האדם עד שיחלצוהו דברי פינו וישללוהו מכל חטא, ונמצאת מכחיש מאמר אין אדם שלא יחטא, וכן אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואף על פי שנשאר דעת האומר כן בתיבותא, אין עיקרי האמונות תלויות בראיות של פשוטי מקראות ואגדות, וכבר ידעת שאין משיבין באגדה, ומה נכבד מאמר אף משה ואהרן בחטא מתו, מכאן ואילך ימחלו האחרים על כבודם".

ועוד תראה לרבינו המאירי ז"ל ברכות (ה' א'): "ראוי לאדם שלא להרהר אחר מדותיו של הקב"ה אלא כל שרואה בעצמו יסורים או שאר צרות באות עליו הן בממון הן בנפשות יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בכטול תורה וידע ויבין שאין יסורים בלא עון כלל ידוע לחכמים אין עשן אלא מן האור" ע"ש, ובודאי הרמב"ם ז"ל מדבר מתוך גרונו של רבינו המאירי ז"ל, ועיין בחיבורי שנות חיים (ערך תורה בקול) ע"ש.

ועם מה שהבאנו דרבתינו הראשונים ז"ל נקטו לעיקר דאין יסורים בלא עון, אתי שפיר דברי רבינו אליה מזרחי ז"ל שבכמה מקומות בפירושו המופלא על פירוש רש"י לתורה נקט הכי, כדרמו הגרע"א ז"ל בגליון הש"ס שבת (ג"ה ב'), ובשפתי חכמים בראשית (ל"ב י"א אות ל') הביא דברי הרא"ם שם בהאי לישנא: "**קיימא לן** אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון" ודוק היטב.

שבת (ל"ב א'): "תנו רבנן מי שחלה ונטה למות, אומרים לו התודה, שכן כל המומתין מתודין", וכתב בספר שפת אמת שם: "מי שחלה כו' התודה שכל המומתין מתודין. משמע דסובר

כמאן דאמר לקמן (נ"ה סע"א) אין מיתה בלא חטא, כיון דמדמי ליה למומתין בבית דין שהם מתים על ידי חטא" עכ"ל.

ולפי דבריו מצינו ברייתא שלימה שסוברת כרב אמי שאין מיתה בלא חטא, ובפרט שברייתא זו נשנית בלשון "תנו רבנן", שזה מעיד שהיא ברייתא מקובלת והשגורה בפי כל והיא מוסמכת כמו שכתב רבינו שרירא גאון ז"ל והביא דבריו בספר יוחסין (מאמר ב' דס"ב ע"א דפוס וורשא), ועיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו יעיר און (מערכת ב' אות כ' ומערכת כ' אות י"ח) ונתבאר במקומו באריכות בס"ד, וזה תנא המסייע לרבותינו שכתבו שכך העיקר ונקטינן דאין מיתה בלא חטא וכנ"ל.

אלא שיש לי להבין דלפי זה דברייתא זו דתנו רבנן סוברת דאין מיתה בלא חטא אזי מדוע התלמוד בשבת נ"ה ב' אסיק דברי רבי אמי בתויבתא אחר שיש ברייתא שלימה כמותו וצ"ב.

ורבינו מהרש"א ז"ל ברכות (ד' א') וסוטה (מ"ד א') תמה על דברי הרא"ם הללו שהרי רבי אמי איתותב ע"ש, ולדברי רבותינו הראשונים ז"ל שהבאתי ניהא ודוק. [ועיין תוספות יום טוב אבות הנ"ל, ועיין רש"י חגיגה (ד' ב' ד"ה ויש) ומהרש"א ערכין (ט"ז א') עיין שם].

ומצאתי בכמה מקומות שגם רבינו חיים ן' עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש נוקט כך שאין מיתה בלא חטא וכו' כמו שתראה לו בפירושו לספר (שמות ד' י"א, וכ"א ב'), ולספר דברים (כ"ח כ"א) ע"ש, ועיין מצודת דוד תהלים (צ' ג') ותורה תמימה איכה (ה' אות ט"ו) ואכמ"ל.

ועיין בזה לגאון חיד"א ז"ל בספרו פתח עינים שבת שם, ובספרו דבש לפי (מערכת ד' אות ה'), ובהגהותיו ניצוצי אורות לזהר הקדוש ח"א (דנ"ז ע"א), ובספרו ראש דוד (פרשת בראשית), ובספר עינים למשפט שבת שם, ולברכות (ה' ב', ומ"ו ב') ודוק היטב. ונתבאר בקונטרס מיוחד בס"ד.

ה. בענין המכבד את אביו ואת אמו זוכה לתורה

שמות (כ' ח'): "זכור את יום השבת לקדשו וגו', כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה"א נתן לך".

וידוע הדבר ומפורסם הענין שבזכות מצוות כיבוד אב ואם זוכה אדם לתורה ולהיות מגדולי הדור, וכמו שראיתי בספר מנורת המאור לקדוש רבי ישראל אלנקווה ז"ל הי"ד (פ"ט ענין כיבוד אב ואם דף י"ד): "המכבד את אביו ואת אמו זוכה ורואה את בניו גדולי הדור, דאמר רבי יהודה, בשכר שכבדת את אבותיך תראה בניך, שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך. יכול הדיוטות, תלמוד לומר תשיתמו לשרים בכל הארץ". [מקור הדברים במדרש משנת רבי אליעזר הוא מדרש אגור (פרשה ה' דף צ"ג) עיין שם].

ומובא בספר מאחורי הפרגוד (פרק י"ד דף שני"ח) שרבינו הגדול מרן החזון איש זצ"ל נשאל על ידי תלמיד, איך הוא זכה להצלחתו בתורה ונהיה גדול הדור, ואחר מחשבה השיב ואמר: "זכות מצות כיבוד אם ואם" וכיוצא בזה מפורש בספר מעשה איש ח"ד (דף קצ"ח) ע"ש ע"ש,

וכן הוא בספר צדיק כתמר יפרח (דף רכ"ד), ועוד שם (דף רכ"ב) כתוב: "אמר רבינו הגרי"א ל שליט"א התבוננתי כל האנשים הגדולים זכו למה שזכו בגלל כיבוד אב ואם המיוחד שלהם כגון הגר"ח הלוי מבריסק זצ"ל אי אפשר לתאר איך כיבד את אביו בעל בית הלוי ממש רעד מפניו, גם רבינו החזון איש ומשפחתו כיבדו את ההורים בצורה נפלאה ביותר" עש"ב.

ובס"ד רואה אני שהוא תלמוד ערוך במסכת קידושין (ל"א ב'): "אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, חמישה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר אין אין עד דמטאי התם, יומא חד אמר ליה [רבי אבהו לבנו אבימי] אשקיין מיא, אדאייתי ליה נמנם [רבי אבהו], גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתייעא מילתא ודרש אבימי מזמור לאסף", ופירש רש"י ז"ל: "חמישה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, ואפילו הכי כי הוה קרי רבי אבהו אבבא היה אבימי רץ ופותח לו, ואינו מניח לאחד מבניו לילך: אין אין, אפתח אפתח: איסתייעא מילתא, בעודו גחין לפניו שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו וכו', ועיין תוספות שם.

הרי מבואר באר היטב שבשעה שאבימי טרח טובא בקיום מצות כיבוד אביו רבי אבהו שהיה גוחן אצל אביו - ולא מבואר בתלמוד כמה זמן היה כך ויכול להיות שהיה זה שעה ארוכה - איסתייעא מילתא וזכה לסייעתא דשמיא ונפתחו לו שערי בינה להבין דבר שלא זכה להבינו כל ימיו כנ"ל, הרי שעל ידי קיום מצות כיבוד אב ואם זוכה לסייעתא דשמיא להבנת התורה, והן הם הדברים שהבאנו שעל ידי מצוה עצומה זו זוכים לתורה ודוק היטב.

ובמעמו של דבר נראה לי להוסיף בס"ד שיובן עם המפורסם שהעוונות הם הסותמים דעתו של אדם שלא יבין וישכיל ויתעלה בתורה כנודע, וזו לשון רבינו חיים ׳ן עטר ז"ל בספרו הקדוש אור החיים הקדוש דברים (י"ב כ"ח): "עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל כי מי שהוא בעל עבירות שערי דעת התורה ננעלים בפניו, ותמצא כי שערי פתחי ההבנה בדברי התורה הם הם הקושיות שיעמדו בפני האדם והם סוד הקליפות המתהווים מעבירות האדם, וזה שהעיר הכתוב במאמר זה שמור ושמעת, פירוש אם אתה רוצה שתעמוד על אמיתת התורה להבין אמריה, שמור המצוות לבל תעבור עליהם, ובזה ושמעת את כל הדברים וגו'".

ומבואר ומפורש שהעוונות הם סתימה לשכל האדם המונעות ממנו הבנת והשגת התורה, והדברים ידועים, ותלמיד רבינו אור החיים ז"ל הוא הגאון חיד"א ז"ל בספרו ראש דוד (פרשת נשא דצ"ז ע"ב אות ה') גם הוא כתב כן משם רבותינו חכמי האמת ע"ה, והוסיף לפרש בזה מאמר רז"ל וישמרך מן "החטא" יאר ה' פניו אליך "בתורה" עיין שם. [ולפי שעה לא מצאתי מקור מאמר רז"ל שהביא החיד"א הנ"ל, וישמרך מן החטא, ועיין בדברי בעל הטורים ז"ל ויקרא (ט' כ"א), ומלאכת שלמה על המשניות מסכת תמיד (פ"ז מ"ב), ושו"ת דברי יציב או"ח (סימן ר"ו אות ד') עיין שם].

והגאון רבי חיים פאלאגי זצ"ל בספרו תוכחת חיים (פרשת תזריע דף מ"ז) כה כתב: "העונות מחשיכים אור השכל לבלתי הבין שמועה, וכאשר דיברו חז"ל בכמה מקומות ובספר חסידים וכו', וזהו מה שכיון רבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל באזהרותיו לחג השבועות והוא יסלח אשמה והוא ירבה עצמה והוא יתן חכמה להבין נמהרים", ודפח"ח, ועיין לו גם בספרו עיני כל

חי (ד"ד ע"ב וד"ה ע"א, וד"צ סע"ד), ובספרו נפש כל חי (מערכת ח' אות כ"א), ובספרו הכתוב לחיים (מזמור צ' דק"ל ע"ב), ובספרו החיים יודוך (מזמור קי"ט דקמ"ח ע"א), ובספרו תנופה חיים בהרבה מקומות, ונתבאר במקומו בס"ד.

ולענ"ד הוא מקרא מלא בספר ירמיה (ל"א ל"ב): "נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה וגו' ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה', **כי אסלה לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד**", והיינו כנ"ל, אחר שהשי"ת באהבתו וחמלתו יסלה לעונם וחטאתם לא יזכור, אזי התורה תהיה בקרבם ועל לבם כתובה ולא תהיה כתובה על הספר ובדיו (מלבי"ם שם), כי בסילוק העון - שערי בינה ודעת פתוחים ומבינים התורה וכנ"ל, והשי"ת ימחול עונותינו, יפתח לבבנו ויאיר עינינו בתלמוד תורתו ויראתו, אנתנו זורענו וזרענו עם כל ישראל אחינו עד עולם אכי"ר.

והשתא דאתינן להכי שעוונות והחטאים של האדם הם הגורמים לו שתמנע ממנו ההבנה וההשכלה בתורה, יובן היטב מדוע בזכות מצוות כיבוד אד ואם אדם זוכה לתורה ולהיות תלמיד חכם מופלג, שהרי כבר לימדונו רז"ל שכה מצוות כיבוד אם ואב למנוע האדם מהעוונות, ויותר מזה גם אם חטא ח"ו - על ידי מצוות כיבוד אב ואם מוחלים על כל עוונותיו, וכמפורש במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ו): "זכור את יום השבת לקדשו וכבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך וכי מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא של חילול השבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו ואם חטא נמחל לו שנאמר (ישעיה נ"ו) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול", והקדוש רבי שלמה שבזי ז"ל במדרש חמדת ימים בראשית (מ"ו ל' דף תש"ה) כתב: "מניין שכל המכבד אבותיו - מוחלים לו כל עוונותיו כתיב הכא אנכי אעשה כדברך, וכתיב התם סלחתי כדברך" ע"ש, ומקור נפתח לדבריו אלו ממדרש תנא דבי אליהו שהבאתי ודוק. [ועיין מה שכתב בזה המהדיר שם (הערה פ"ט), ולא הביא דברי מדרש תנא דבי אליהו הנ"ל שמשם מקור נפתח לדברי בעל מדרש חמדת ימים ודוק].

ועוד אכתוב כאן מה שעלה בדעתי בס"ד במה שאמרו שם במסכת קידושין: "אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, חמישה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, והיינו שזכה היו לו חמישה בנים שנשמכו בסמיכת זקנים, ונתעוררתי להבין מדוע התלמוד מזכיר זאת שהיו לו לאבימי חמשה בנים שנשמכו, למאי נפקא מינה לנו מהא, ומה היה המקרא חסר אם התלמוד לא היה מודיע לנו זאת.

ובס"ד נראה לי לומר דבאו להקדים ולהודיע שכרו של אבימי שאחר שאמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, לכן זכה לחמישה בני סמכי, והיינו כדרשתם במדרש רבי אליעזר שהבאתי לעיל: "המכבד את אביו ואת אמו זוכה ורואה את בניו גדולי הדור, דאמר רבי יהודה, בשכר שכבדת את אבותיך תראה בניך, שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך. יכול הדיוטות, תלמוד לומר תשיתמו לשרים בכל הארץ", ויש לומר ולשרים היינו סמוכים, כי לא כל החכמים זכו לזה שיהיו סמוכים עם שרבותיהם מאד רצו לסומכם ולא איסתייעא מילתא כהיא דבבא מציעא (פ"ה סע"ב) וסנהדרין (י"ד א') ודוק היטב.

ובעת ראיתי לרבינו מהרש"א ז"ל שם שכה כתב: "חמישה בני סמכי היו לו לאבימי בחייו כו'. דקדק לומר דהווי בני סמכי, ובודאי הווי ידעי לכבד אביהם ולרוץ במקומו לפתוח לאבי אביהם, אבל הוא לא הניח אותם כדי שיקיים הוא בעצמו מצות כבוד אב. עוד יש לומר בני סמכי שהיו סמוכים על שלחן אביהם אבימי והיה בידו לצוות עליהם שיעשו מלאכתו במקומו לפתוח לאבי אביהם ולא הניח אותם וק"ל", אני עני כתבתי הנראה לי בס"ד. [ומה שפירש מהרש"א דסמכי היינו סמוכים על שלחנו, לענ"ד הוא חידוש, ובפרט לגירסאות שגרסו בני סמיכי ואקצר].

עוד מצאתי עתה לגאון קדמון רבי יצחק עראמה ז"ל בספר המופלא עקידת יצחק (פרשת וזאת הברכה שער ק"ה) שכה כתב: "הלא תראה מה שסופר בתלמוד מכמה מילי דחסידות שהיו נוהגים בהם כמה חכמים וחסידים אשר מעולם אנשי השם, וספרנו קצתם בפרשת קדושים, ומי בקש זאת מידם אחר שלא נכתבו בתורה בהוייתן, אלא שמתוך תמידות העסק בתורה והירידה לסוף דעתה במצותיה ובכונותיה, היו רואים בשכלם הטהור והזך שלשלמותם חוייבו המעשים ההם וקבלום עליהם למצות תוריות.

וכבר הפליגו לדבר בזה בפרק קמא דקדושין (דף ל"א) בהרבה ענינים ומהרבה חכמים, ובפרט במצות כבוד אב ואם, ואמרו אבימי הווי ליה חמישה בני סמיכי וכי אתא אבוה קארי אבבא רהיט אזיל פתח ליה, ואמר אין אין עד דמטי התם, יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אדאייתי ליה נמנ, גחין קאי עליה עד דאיתער, אסתייעא מילתא ודריש מזמור לאספ בתריסר אפי ע"ש, כי ממה שהחמירה תורה בכבודו של אב ומוראו ראה שחוייב לו לעשות לו יקר יותר באלו העליונים ממה שיעשה לזולתו הראוי לכבודו, ולזה מצא עצמו מחוייב מתורת החסידות לעשות כן, והוא מה שאמרו רבי אבהו אביו כשאמר כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, לבאר שלא עשה בזה רק החיוב במצוה הזאת אלא שהענין במצות כמו הענין בצדק, כי הצדיק הוא שעושה מה שכתוב בנמוס בלי תוספת וחסרון, אמנם החסיד הוא העושה כראוי בעת הצורך כמו שכתבנו לעיל (שער מ"ג), ואפשר כי לזה אמרו מה דאסתייעא ליה מילתא, להודיע מה שהביאו לשלימות המעשה, והוא השקידה בתורה שאפילו בשעה ההיא לא פנה לבו ממנה".

ומדברי קדשו ז"ל מתבאר שמה שאבימי לא פינה דעתו מלהגות בתורה גם בשעה שקיים מצות כיבוד אב ואם, זה גרם ופעל שחידש בתורה, וזה לא כמו שכתבתי שזכות מצות כיבוד אב במסירות הוא שגרם לאבימי לחדש בתורה וכמשנ"ת בס"ד ודוק היטב.

עוד תראה שגירסתו היתה דאיסתייעא מילתא ואבימי דרש מזמור לאספ בתריסר אפי, והיא גירסה חדשה ומפליאה, ובכתבי היד של מסכת קידושין ובילקוט שמעוני ובדפוסים ראשונים לא נזכרת גירסה זו, וצ"ב.

והנה אחר חיפוש רב מצאתי במסכת קידושין כתב יד גירסה זו: "איסתייעא מילתא ודרש אבימי מזמור לאספ בתמניא אפי, לישנא אחרינא אשרי תמימי דרך בתמניא אפי", הרי שמצינו שורש לגירסה שהובאה בספר עקידת יצחק הנ"ל, אלא ששם הגירסה תמניא אפי ולא תריסר אפי, ועוד הובאה שם גירסה חדשה שעסק במזמור קי"ט בתהלים בשמונה פנים וזה חדש.

ו. בענין כיבוד אם ואם שנטרפה דעתם רח"ל

שמות (כ"י"ב): "כבוד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה" וגו'.

ירושלמי פאה (פ"א ה"א ד"ג ע"ב), ונכפלו הדברים בירושלמי קידושין (פ"א ה"ז ד"כ ע"א): "אמו של רבי טרפון ירדה לטייל לתוך חצירה בשבת והלך רבי טרפון והניח שתי ידי תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למיטתה, פעם אחת חלה ונכנסו חכמים לבקרו אמרה להן התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי, אמרו לה מה עביד לך ותניית להון עובדא, אמרו לה אפילו עושה כן אלף אלפים עדיין לחצי כבוד שאמרה התורה לא הגיע.

אמו של רבי ישמעאל באת לרבותינו וקילת עלוי [התלוונה על בנה רבי ישמעאל], אמרה להן גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד. באותה שעה נתכרכמו פניהם של רבותינו, אמרו אפשר רבי ישמעאל לא נהג בכבוד אבותיו, אמרו לה מה עביד לך, אמרה כד דו נפק מבית וועדה אנא בעי משגז ריגלוי ומישתי מיהן ולא שביק לי [אמרה להם כאשר רבי ישמעאל בני חוזר מהשיבה רוצה אני לשטוף רגליו ולשתות מהם, ובני אינו מניח לי], אמרו לו הואיל והוא רצונה הוא כבודה".

והשנה תשע"ה לפ"ק יצא לאור ספר חשוב בשם "אפיקי איל", וראיתי שם (עניני כיבוד אב ואם דף ס"א) שהביא ממרן הגריא"ל שליט"א שנשאל מאדם אחד שאמו נטרפה עליה דעתה ודורשת דרישות לכבודה בדברים שאינו יכול לעמוד בהם, ואמרתי לו שכתוב בירושלמי בקידושין שגם אמו של רבי טרפון היתה משוגעת שרצתה לשתות מהמים של רגלי בנה, ומשמע שגם בדבר הזה יש ענין של כיבוד אב ואם וכן משמע מהסוגיות שם, על כל פנים זה בעיה גדולה".

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בעניתי לא זכיתי להבין נועם אמריו, חדא שהמעשה היה עם אמו של רבי "ישמעאל" ולא עם אמו של רבי "טרפון" כנ"ל בדברי הירושלמי.

ותו בעניתי נעלם ממני היכן מבואר בירושלמי שאמו של רבי ישמעאל נטרפה עליה דעתה ונשתגעה, ונראה שרבינו הגריא"ל שליט"א כך הבין דברי הירושלמי מבקשתה המוזרה שרצתה לשטוף רגלי בנה רבי ישמעאל ולשתות המים, ומי בר דעת יעשה כזאת לשתות מים מלוכלכים מזיעה ולכלוך הרגלים, אלא בודאי צריך לומר שנטרפה עליה דעתה.

מיהו אני עני יש לי לעיין בהא, חדא דלא מבעיא למה שראיתי בדברי רבינו המאירי ז"ל קידושין (ל"א א') שכך הביא דברי הירושלמי הנ"ל: "אנא בעיא מסחיא רגלוי, ולא שביק לי, ובקצת גירסאות בעינא מסחי רגלוי ומשתי מיא, ואינה מיושרת" עכ"ל, הרי שיש גירסאות שונות בירושלמי זה, ויש שלא גרסו שאמו של רבי ישמעאל רצתה גם לשתות המים, ועל גירסה זו סמך רבינו המאירי ז"ל וכתב עליה הנפק ואישור כנ"ל, ואני מצאתי כן גם לתלמיד הרשב"א ז"ל הוא רבינו יהושע ן' שועייב ז"ל בספר דרשותיו (פרשת אחרי מות ד"נ ע"ג), וכן לרבינו ישראל אלנקווה ז"ל ה"ד בספרו מנורת המאור (פרק כיבוד אב ואם פ"ט דף כ"א) שהביאו וציטטו לירושלמי שרק רצתה לשטוף רגליו עד כאן, אבל לא הזכירו כלל שרצתה גם לשתות מהמים, עיין בדבריהם, ובודאי הגמור שגירסתם בירושלמי היתה כפי שהביא רבינו המאירי ז"ל ודוק היטב. [ומהתימה

שבספר אהבת ציון וירושלים פאה (דף ח') הביא דברי רבינו יהושע הנ"ל ולא שת ליבו לזה שלא גרס שרצתה לשתות].

ולפי גירסה זו שלא נזכר שאמו של רבי ישמעאל בקשה גם לשתות מי הרחיצה, אין לנו שום ראיה מהירושלמי שאמו של רבי ישמעאל נטרפה עליה דעתה ונשתגעה ודוק.

ובן גם לנוסח הירושלמי שלפנינו שאמו של רבי ישמעאל בקשה גם לשתות מי הרחיצה, וכך גרסו התוספות והר"ן ועוד מרבתינו הראשונים קידושין שם, אין ראיה שנטרפה עליה דעתה, כי לא מיבעיא לסוברים שאיסור בל תשקצו בתר האדם עצמו תלוי, וכל שאצלו אינו נמאס והוא אינו משתקץ בכך, אזי מותר לו הדבר, הגם ששאר בני האדם נפשם קצה בדבר, כגון לשתות בקרנא דאומנא, שאם לדידיה אין בזה מיאוס ושיקוץ מותר לו לשתות, כי בתר דידיה אזלינן, ועיין בזה לרבינו הגאון החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה יו"ד (סימן פ"ד הגה"ט סוף אות ד'), ולרבינו הפרי חדש יו"ד (סימן פ"ד אות ג'), ולמו"ז הגאון ז"ל בכף החיים יו"ד (סימן פ"ד אות ה' ואות ו', וסימן ק"ד אות ג', וסימן קט"ז אות ע"ח), ועיין בספר שדי חמד (מערכת כ' אות ע"ט), ופאת השדי (שם אות ה'), ומה שכתבתי בס"ד בהגהותי שבספר מעשה נסים (דף קע"ב אות ב') עש"ב, וש"ת איש מצליח, ובחיבורי זרע חיים (סימן ז' אות ג') ונתבאר במקום אחר בס"ד.

ולפי זה יש לומר דאמו דרבי ישמעאל לא היתה נפשה נמאסת בשתיית מי הרחיצה, ולכן היה מותר לה לשתות המים, וגם לסוברים דבתר עלמא אזלינן ואם להם נחשב מיאוס אסור ולא אזלינן בתר האדם עצמו, יש לומר שהיתה אמו של רבי ישמעאל מרבה לשטוף במים רבים עד שהלכלוך היה מתבטל בתתק"ס, אי נמי היתה מערבת מים אלו במשקה אחר כגון יין או חמר מדינה, ובזה היו מי הלכלוך מתבטלים ואינם נרגשים, ולכך בעניותי איני רואה מזה ששתתה מי הרחיצה [לחד גירסה] הוכחה שנטרפה עליה דעתה, ועיין.

ובפרט לפי מה שראיתי בספר עלי תמר לירושלמי פאה (שם דמ"ט ע"א) ולירושלמי קידושין (שם תכ"ה ע"ב) שכתב: "וראה זה מצאתי בספר מסעי ישראל (דף מ') מנהג יהודי קורדיסטאן בבוא אליהם יהודי מירושלים ת"ו אז יצאו כולם לקדם פניו וכו' ואח"כ ישאוהו על שכמם אל בית הנשיא ואז חולצים נעליו ורוחצים את רגליו, את מי הרחיצה יקבלו בכלי לשתות מזה ברגשי קודש, נכבדי העדה ישתו ראשונה והנותר יתנו לנשים וילדים, כי חזקה עליהם יד האמונה ההבל אשר המים האלה יגיניו על שותיהם בעד כל מחלה ופגע רע, ומנהג זה עשו גם עמדי ע"ש ויתכן שמפני כן עמדה אמו של רבי ישמעאל על דעתה כי חשבה הדבר כסגולה עכ"ל, וגם לפי זה אין לנו ראיה שאמו של רבי ישמעאל נטרפה עליה דעתה שיש לומר שעשתה כן לסגולה ולרפואה ודוק.

ובגוף הענין כבר כתב רבינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות ממרים (פ"ו ה"י): "מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר - יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם", ובהשגות הרמב"ד שם: "מי שנטרפה דעתו של אביו וכו' יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי, אין זו הוראה נכונה אם הוא ילך ויניח לו למי יצוה לשמר". ועיין בספר המפתח שם, ודברי הרמב"ם ז"ל העתיק מרן ז"ל להלכה פסוקה בשלחן ערוך יו"ד (סימן ר"מ ס"י) ועיין בדרישה ובט"ז שם ואכמ"ל.

ז. בענין כבוד אב מין ואפיקורוס

שמות (כ' י"ב): "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך".
אמרו רז"ל והובא בילקוט שמעוני במדבר (רמז תשנ"ב): "לפי שהלך משה לפתחו של דתן ואבירם זכה להציל ארבעה צדיקים מדינה של גיהנם, שלשה בני קרח, ואון בן פלת, ומה זכות היה בידן של בני קרח שינצלו, שבשעה שהיו יושבין אצל קרח אביהן רואין את משה וכובשין את פניהן בקרקע, אמרו אם נעמוד מפני משה רבינו - נוהגין בזיון באבינו וכבר נצטוינו על כבוד אב ואם, ואם לא נעמוד כבר כתיב מפני שיבה תקום, מוטב שנעמוד מפני משה רבינו אף על פי שאנחנו נוהגין בזיון באבינו, באותה שעה הרחישו את לבם בתשובה, עליהם אמר דוד רחש לבי דבר טוב".

ובס"ד נתעוררתי שלכאורה יש להבין מאמר רז"ל הנ"ל: אמרו [בני קרח] אם נעמוד מפני משה רבינו - נוהגין בזיון באבינו וכבר נצטוינו על כבוד אב ואם, דלא מבעיא לסוברים שאין הבן חייב בכבוד אביו רשע עיין טור יו"ד (סימן ר"מ) ושלחן ערוך שם, ועיין בזה בחיבורי כרם יעקב (סימן ט' אות ז'), אלא גם למאן דאמר שחייב הבן בכבוד אביו רשע, יש לומר דהיינו כשהאבא הוא בעל עבירות וכיוצא בזה, אבל באביו מין ואפיקורוס ושאינו מאמין בכל י"ג עיקרים אינו חייב, וזו לשון הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות סנהדרין (סוף הקדמה לפרק חלק): "וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם [י"ג עיקרים], ונתברר בה אמונתו בה', הוא נכנס בכלל ישראל, ומצוה לאהבו ולרחם עליו, ולנהוג עמו בכל מה שצוה השי"ת איש לחבירו מן האהבה והאחוה, ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו, אבל יש לו חלק לעולם הבא והוא מפורשעי ישראל, וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו [ולהשמידן] ועליו נאמר הלא משנאך ה' אשנא תכלית שנאה שנאתים וגו'" ע"ש, והרי "קרח אפיקורוס היה" כלשון רבותינו בירושלמי סנהדרין (פ"י ה"א ד"ג ע"א), ועוד אמרו "קרח שפרש למינות וכפר במצוות הקב"ה" כאמרם במדרש הגדול במדבר שם (ט"ז א'), ועיין בחיבורי הנכחי (סימן) ע"ש"ב. [ועיין לקמן ויקרא י"ט י"ז בגדר אפיקורוס].

וצריך לומר שבני קרח הלכו לשיטתם שאביהם קרח צודק היה במחלוקת שעשה עם משה, והרי עמו היו בתחילה עד הרגע האחרון בחייהם כשהאדמה פצתה את פיה והתדרדרו לפי שאול ועיין בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן), ולפי דעתם ושיטתם הם סברו שקרח אביהם צדיק ואינו רשע, ולכן אמרו אז שחייבים בכבודו ודוק.

ח. בענין כבוד את אביך ואמך לרבות כבוד את גדול

שמות (כ' י"ב): "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך".
בתובות (ק"ג א') אמרו: "תניא כבד את אביך ואת אמך, את אביך זו אשת אביך, ואת אמך זו בעל אמך, וי"ו יתירה לרבות את אחיך הגדול". ועיין בספר שיטה מקובצת שם.

ובא לידי בהשאלה לזמן קצר ספר והוכיח אברהם ח"ב מהגאון רבי אברהם פאלאגי ז"ל, וראיתי לו שם (דפ"ח ע"ב) שכה כתב: "ראיתי למוהרי"א [הוא רבי יצחק אברכנאל] בפרשת יתרו שכתב: "וכן דרשו חז"ל כבד את אביך לרבות אחיך הגדול, ולמדנו מזה גם כן לרבות את החכמים כי הם אבות לתלמידים ע"ש, ואנכי לא ידעתי היכן הוזכר בדברי רבותינו ז"ל ד"את" אתא לרבות אחיך הגדול, שהרי כפי דברי התלמוד שזכרנו [כתובות שם] איצטריך את לאשת אביך, ואילו אחיך הגדול הוא מו"ו יתירה וכו', והיותר תימה מה שרבינו ירוחם [נתיב ב' חלק ה'] כתב: "את לרבות אחיך הגדול, כך פשוט בכתובות פרק הנושא" עכ"ל, והרואה סוגיא בדוכתא עיניו תחזינה דאתא "את" לרבות אשת אביך, ואתי "וי"ו" יתירה לרבות אחיך הגדול.

והנני להוסיף להפליא על דברי הרב פחד יצחק (מערכת כ') דהביא שם להרב הלכות קטנות ח"א (סימן קכ"ג) דכתב דהא דאמרו את לרבות אחיך הגדול וכו' ע"ש, וליתא בהלכות קטנות, והן אמת דבמפתחות איתא האי לישנא, [ותימה] איך הרב שבק האמור בפנים והעתיק מבחוץ לשון מוטעה.

ואדהכי והכי מצאתי בספר הזהר הקדוש ח"ג (דפ"ג ע"א) דאיתא התם: "פתח רבי שמעון ואמר, עם כל דא ברא בוכרא חייבין כל אחוי ביקריה, דהא כתיב כבד את אביך ואוקומה רבנן את לרבות אחיך הגדול", הא קמן במדרשו של רבי שמעון בר יוחאי דהעיד בנו דאוקומה רבנן דהאי דרשא מאת נפקא, אלא דגם על רשב"י זיע"א תבענה שפתי דאמאי נייד מדרשא דתלמודא דידן דכתובות.

ורחש לבי דבר ליישב דעת רבי שמעון בר יוחאי והוא דראיתי לרבותינו בעלי התוספות סנהדרין (י"ד א') שהביאו משלש מקומות בתלמוד דרבי שמעון וי"ו לא דריש עיין שם, ולעומת זה כתבו התוספות מנחות (י"א ב', וי"א ב') דרבי שמעון דריש את ע"ש, ועיין שו"ת כנסת יחזקאל (סימן כ"ח אות ד), וסתם רבי שמעון הוא רבי שמעון בר יוחאי [רש"י שבועות ב' ב'], ולכן בספר הזהר הקדוש שם דנקיט לישנא פתח **רבי שמעון** לשיטתיה אדיל, דוי"ו לא דריש, ואת דריש" וכו', עד כאן תורף דברי הגאון רבי אברהם פאלאגי ז"ל, ודברי פי חכם חן.

והנה מה שהניח הגאון רבי אברהם פאלאגי ז"ל כדבר פשוט שרבי שמעון אינו דריש ו', אינו פשוט, ועיין מה שציינו בארוכה בזה בספר שדי חמד (מערכת ו' סוף כלל ל"ג), ובספר אוצר י"ד החיים (סימן תקל"ג), ובספר מרגליות הים סנהדרין (י"ד א' אות כ"ו) ונתבאר במקומו בס"ד ואכמ"ל.

כמו כן מה שהעיר על רבותינו הקדמונים נ"ע שכתבו שמתיבת "את" נפקא הדרשה דחייב בכבוד אחיו הגדול, והרי לא מאת נפקא אלא מו"ו וכו', יש להעיר שכבר מפורסם שהרבה מרבתינו הראשונים כמלאכים ז"ל כך גרסו בההיא דכתובות, דאכן תיבת **את** באה לרבות אחיו הגדול, וכמפורש בדברי הרמב"ם ז"ל בספר המצוות (שורש שני ד"ח ע"ב), ובספר חסידים (סימן תתרט"ו), ובספר יחוסי תנאים ואמוראים (ערך זבולון דף צ"א), ובפירושו רבינו אפרים ב"ר שמשון ז"ל על התורה שמות (כ' י"ב דף רנ"א) ועוד הרבה. [ובזה מתורצת הערת הרב המהדיר נ"י לפירוש רבינו אפרים (שם אות ס"ד) ודוק היטב].

ורבותינו האחרונים ז"ל האריכו לציין בזה דברות רבנן קמאי ובתראי, וכאן רק ארמוז למי שבדבריו נכללו המדברים בענין, עיין בהגהות הגאון רבי חיים הלר ז"ל על ספר המצוות מהדורתו (דף ז' הערה ח'), ובספר שערי זהר כתובות (שם דע"א ע"א), ובהגהותיו ניצוצי זהר לספר הזהר (שם אות ד'), ובהגהותיו מקור חסד על ספר חסידים (שם אות י"א), ובספר דקדוקי סופרים השלם כתובות (שם דתל"ח ע"א וע"ב), ובכל המקומות הללו הובאו כל המדברים בענין ואתה תחזה ואכמ"ל. [ועיין בספר פסקים ותקנות מהגרע"א ז"ל (סימן ט"ו דנ"ט בסופו) ע"ש, ועיין למרנא ורבנא ז"ל בספר חפץ חיים (עשין י' ושם בבאר מים חיים), והמעייין יראה מה שיש להרגיש בלשון קדשו, וקצרתין].

ודע דראיתי בספר דקדוקי סופרים השלם לכתובות (שם הערה צ"ו) שהביאו מדברי הרשב"ם בבא בתרא (קל"א ב') וסמ"ק (סימן ג') דהלשון ואת לרבות אחיך הגדול, ואפשר שלנוסח זה אין הדרש מו' יתירה אלא מרביא דאת, והוסיפו שכעין זה איתא **במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי** (שמות כ' י"ב), ומדרש הגדול (שם), ועיין שם בארוכה.

ול**כאורה** אם אכן כן הוא דמרביא **דאת** נפיק לן הא, יש מקום לומר דרבי שמעון בר יוחאי **בספר הזהר** דקאמר דאת לרבות אחיך הגדול, אזיל לטעמיה **במכילתא** ידידה וכנ"ל ודוק היטב.

והנה בספר מכילתא דרשב"י שתחת ידי (הוצאת ירושלם תשט"ו) לא מצאתי זאת, עיין שם (דף קנ"ב), אבל אפשר כן הוא במכילתא דרשב"י הוצאת הרב דצ"ה ז"ל, ואינה תחת ידי לבדוק הדבר, ואתה תחזה.

ורבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה בראשית (מ"ח כ') כתב: "וכמו שדרשו רז"ל וי"ו יתירה לרבות את אחיך הגדול".

ובעת בימים אלו שנת שנ"ת נדפס ספר משנת יעקב מהגאון המובהק רבי יעקב שור ז"ל, וראיתי לו שם בביאורו על רבינו בחיי הנקרא בעי חיי (דף כ"ד) שכה כתב: "מקורו בכתובות (ק"ג א) כבד את אביך זו אשת אביך, ואת אמך זה בעל אמך, וא"ו יתירה לרבות אחיך הגדול. והיא גירסא דווקנא ועיין רשב"ם בבא בתרא (קל"א ב' ד"ה ה"ג), אבל בספר המצוות (שורש שני ד"ה ע"ב), ובספר חסידים (ס"ח ט"ט"ו), ובהגהות מימון הלכות ממרים (פ"ו הט"ו), ובספר האגודה כתובות (סימן קנ"א) נשתבשו הגירסאות בזה, וגירסת כל אחד משונה מחברו, ואין ספק שטעות סופר הוא וצריך לומר כמו דאיתא לפנינו, ועיין היטב בדברי הרמב"ן בראשית (ל"ב ה') וצע"ג, עד כאן דבריו ז"ל.

ואחר בקשת הרשות, בודאי שאין כאן טעות סופר כי אכן רבו הגירסאות בדברי התלמוד שם, וכל אחד מרבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע הביא כאשר היתה הגירסה לפניו, וח"ו לומר שנשתבשו כל ספרי רבותינו הראשונים ז"ל, ובודאי אצלי שאם היה הגאון רבי יעקב שור ז"ל רואה בכל אשר רמזתי לא היה כותב כן.

ומה שתמה במשנת יעקב שם על רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל ואסיק דבריו **בצע"ג**, בעניותי לפי האמת לא קשיא ולא מידי, ואין כאן שום "צריך עיון" לא גדול ולא קטן, ולהראות צדקת הצדיק מעיקרא, צריך אני להביא כל דברות קדשו של רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל.

וְזוּ לְשׁוֹנוֹ הַטְּהוּרָה בְּבִיאורוֹ לְתוֹרָה בְּרֵאשִׁית שֵׁם: "כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדָנִי לַעֲשׂוֹ כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב צוּה אֹתָם שִׂיאֲמְרוּ לְאֲדָנִי לַעֲשׂוֹ אֲנַחְנוּ שְׁלוֹ, אוֹ שְׁלוּחִים אֵלָיו, וְלֹאֲמַר לוֹ כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם לִבְּנֵי גֵרְתִי וְדוּמָה לוֹ בְּפִרְשָׁה לְמִי אַתָּה אוֹ שִׁקְרָאוּ יַעֲקֹב בְּפִנְיָהֶם אֲדָנִי עֲשׂוֹ, לְהַזְהִירָם שְׁלֹא יִזְכִּירוּהוּ אֲפִילוֹ שְׁלֹא בְּפִנְיֵי רַק דֶּרֶךְ כְּבוֹד בְּרֵאשִׁית כִּי אֲדוֹנָם קוֹרָא אוֹתוֹ אֲדָנִי. וְדַע כִּי הַכְּבוֹד הַזֶּה שֶׁהִיא יַעֲקֹב עוֹשָׂה לְאַחִיו בְּפִחְדָתוֹ לֹאֲמַר אֲדָנִי וְעַבְדְּךָ, בְּעִבּוּר כִּי הִמְנַהֵג בְּצַעִיר לְתַת מַעֲלָה וְכְבוֹד אֶל הַבְּכוֹר כְּאֵלּוֹ הוּא אֲבִיו, כְּאִשֶּׁר רְמַזָּה לְנוֹ הַתּוֹרָה גַּם לְרִבּוֹת אַחִיךָ הַגְּדוֹל, וְהִנֵּה יַעֲקֹב לִקַּח בְּכוֹרָתוֹ וְאֵת בְּרַכְתּוֹ וְעֲשׂוֹ שׁוֹטֵם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, וְעַתָּה הִיא מְרֵאָה לוֹ כְּאֵלּוֹ אֵין הַמְּכִירָה הִיא אֲצִלּוֹ כְּלוּם וְכִי הוּא נוֹהֵג בּוֹ כְּבְכוֹר וְאֵב הַלְּהוּצִיא אֶת הַמְּשַׁטְמָה מִלְּבוֹ", עַד כֹּאֵן דְּבַרֵּי רַבִּינוּ הַגְּדוֹל הַרְמַב"ן ז"ל.

וּמְרִיחָהֶם לְשׁוֹן הַרְמַב"ן ז"ל גַּם לְרִבּוֹת אַחִיךָ הַגְּדוֹל, יוֹצֵא דְכֵאֵילוֹ מְרַבּוּי תִּיבַת גַּם נִפְקָא לָן הֵיא דְרֵשָׁה לְרִבּוֹת אַחִיךָ הַגְּדוֹל, אֲבָל אֵין לְזוֹה שׁוּם פֶּשֶׁר וּפְתָרוֹן, שֶׁהִיא כְּלָל וְכְלָל לֹא נֹזְכֵרָה תִּיבַת גַּם בְּהֵיא קְרָא דְכְבֹד אֶת אֲבִיךָ וְאֵת אֲמֶךָ, וְלִכְאוּרָה גַּם עִם תִּיבַת אֶת אֵיחְלָךְ לֵיהּ, מַה שֵׁאִינוּ נִיתֵן חֲלִילָה לְהַעֲלוֹת עַל הַדַּעַת.

אֲבָל כְּבֵר הַעִירוֹ דְּגִירָסָה זֹו מְשׁוּבַשֶׁת וְטַעוֹת קַטְנָה נִפְלָה בְּדַבְּרֵי הַרְמַב"ן ז"ל בְּדַפּוּסִים שֶׁלְּפִנְיָנוּ, וְהַנְּכוּן לְהַקְדִּים תִּיבַת גַּם לְפִנֵּי תִיבַת הַתּוֹרָה, וְכִמוֹ שֶׁנִּמְצָא בְּפִירוּשׁ הַרְמַב"ן כְּתַב יָד, וְכֵן הוּא בְּדַפּוּס רֵאשׁוֹן שֶׁל פִּירוּשׁ הַרְמַב"ן, וְכֵן הַגִּירָסָה הַנְּכוּנָה: "כְּאִשֶּׁר רְמַזָּה לְנוֹ גַּם הַתּוֹרָה לְרִבּוֹת אַחִיךָ הַגְּדוֹל", עֵינֵן בְּהַעֲרוֹת עַל הַרְמַב"ן שֵׁם, וּבַסְפֵר דְּקִדּוּקֵי סוּפְרִים שֵׁם, וּמִשֶּׁה אִמַּת וְתוֹרָתוֹ אִמַּת זֵיע"א.

מ. בַּעֲנִין לֹא תִרְצַח

שְׁמוֹת (כ' י"ג): "לֹא תִרְצַח לֹא תִנְאַף לֹא תִגְנֹב לֹא תַעֲנֶה בְּרַעַךְ עַד שִׁקְרָ", וּבְתַרְגוּם הַמִּיּוּחַס לִיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל שֵׁם: "עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תִהְיוּן קְטוּלִין, וְלֹא חֲבָרִין וְלֹא שׁוֹתְפִין עִם קְטוּלִין, וְלֹא יִתְחַמֵּי בְּכַנְשַׁתְהוֹן דִּישְׂרָאֵל עִם קְטוּלִין, וְלֹא יִקְוּמוּן בְּנִיכּוֹן מִן בְּתִרְכִיכּוֹן וְיִלְפּוּן לְחֹד הַיִּנּוֹן לְמַהוּי עִם קְטוּלִין, אֲרוּם בְּחֻבֵי קְטוּלִיא חֲרַבָּא נְפִיק עַל עַלְמָא". [נִומָה שְׁכַתּוּב בְּתַרְגוּם ו"לֹא יִקְוּמוּן בְּנִיכּוֹן וְכו', לְדִידֵי יֵשׁ לְתַקֵּן וְלַגְרוּס ד"לֹא יִקְוּמוּן, וְהוּא נִתְיַנַּת טַעַם, וּבַס"ד מְצַאֲתֵי שְׁכָן הוּא ב"מְדַרְשׁ עֲשֵׂרֵת הַדְּבָרוֹת", הַנְּדַפְסָה בַּסְפֵר אוּצֵר מְדַרְשִׁים (דְּרַנְיֵו ע"ב) שֶׁהִיא בְּלִשׁוֹן הַקּוּדֵשׁ דְּבַרֵּי הַמִּיּוּחַס לִיוֹנָתָן, וְכַתַּב "ש"לֹא יִלְמְדוּ וְדוּק ע"ש].

וְהִנֵּה מַה שֶׁתַּרְגַּם הַמִּיּוּחַס לִיוֹנָתָן שֶׁחָרַב בֹּא לְעוֹלָם בְּעוֹן רְצִיחָה - עִם שֶׁהוּא דְבַר הַמְּסַתְבַּר כִּי מִידָה כְּנִגְד מִידָה לֹא בְטִלָּה, וְלִכֵּן עוֹן שְׁפִיכוֹת דְּמִים וְרְצִיחָה מְבִיא מְלַחְמָה וְשְׁפִיכוֹת דְּמִים לְעוֹלָם, מְכַל מְקוּם הוּא דְבַר חֲדָשׁ לְעַנְד, כִּי בְּמַסַּכְת אֲבוֹת (פ"ה מ"ח) אָמְרוּ שֶׁחָרַב בֹּאָה לְעוֹלָם עַל עֵינֵי הַדִּין, וְעַל עוֹת הַדִּין, וְעַל הַמּוֹרִים בְּתוֹרָה שֶׁלֹּא כִּהֲלַכָּה, וּבְמַסַּכְת שְׁבַת (ל"ג א) הוֹסִיפוּ וְאָמְרוּ שֶׁחָרַב בֹּאָה לְעוֹלָם גַּם בְּעוֹן בִּיטוּל תּוֹרָה, אֲבָל לֹא הַזְכִּירוּ עוֹן רְצִיחָה וְשְׁפִיכוֹת דְּמִים, וְאֲדַרְבָּה שֵׁם בְּאֲבוֹת אָמְרוּ גְלוּת בֹּאָה לְעוֹלָם עַל עוֹבְדֵי עַבּוּדָה זוּרָה, וְעַל גְּלוּי עֲרִיּוֹת, וְעַל שְׁפִיכוֹת דְּמִים, ע"ש, וְכֵן הוּא בְּמַסַּכְת אֲבוֹת דְּרַבִּי נֶתָן (פּל"ח ה"ג וְה"ד) ע"ש, וְאֵין הַכוּוּנָה דוּקָא עַל רּוֹצַח

בשוגג שדינו בגלות, אלא גם ברוצח במזיד וכדכתב במדרש שמואל אבות (פ"ה מ"א): "מצינו שהגלות באה על שפיכות דמים, שכן מצינו בקין כאשר הרג את הבל אחיו נגזר עליו גלות דכתיב נע ונד תהיה בארץ" עכ"ל, ושם בקין מזיד היה ודוק.

ובתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה שמות שם: "אחר שהזהיר למעלה על עבודה זרה בלאו הזכיר כאן לא תרצח לא תנאף כי כן סידורם בעונש שלהם, וכן יזכרם חז"ל תמיד עבודה זרה, ושפיכות דמים וגילוי עריות. וכשאמר לא תגנוב בגניבת נפש הכתוב מדבר דבר שיש בו חיוב מיתת בית דין דומיא דרציחה וניאוף, והזהיר אחר הרציחה והניאוף הגניבה ועדות שקר והגזל שהוא בכלל החמדה, וסידר הלאוין האלה ראשון ראשון חמור יותר, ועל כן נסדרו על הסדר הזה הנכון". [נמהתימה שלפנינו בדברי חז"ל במשנה ובתלמוד בכל מקום הסדר עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, וראיתי שכבר רבים העירו בזה הרבה עיין בספר משנת יעקב שם (בעי חיי דף ל"א), ובהגהות הרב חד"ש על רבינו בחיי ועוד].

והנה רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בהלכות רוצח (פ"ד ה"ח) לימדנו להועיל וכה כתב: "ההורג נפשות ולא היו שני העדים רואין אותו כאחת, אלא ראהו האחד אחר האחד, או שהרג בפני שני עדים בלא התראה, או שהוכחשו העדים בבדיקות ולא הוכחשו בחקירות, כל אלו הרצחנין כונסין אותן לכיפה ומאכילין אותן לחם צר ומים לחץ עד שיצרו מייעהן, ואחר כך מאכילים אותן שעורים עד שכריסם נבקעת מכובד החולי, ואין עושין דבר זה לשאר מחוייבי מיתת בית דין, אלא אם נתחייב מיתה ממיתין אותו, ואם אינו חייב מיתה פוטרין אותו, שאף על פי שיש עונות חמורין משפיכות דמים - אין בהן השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים, אפילו עבודה זרה ואין צריך לומר עריות או חילול שבת, אינן כשפיכות דמים, שאלו העונות הן מעבירות שבין אדם לקב"ה, אבל שפיכות דמים מעבירות שבינו לבין חברו, וכל מי שיש בידו עון זה הרי הוא רשע גמור, ואין כל המצות שעשה כל ימיו שקולין כנגד עון זה, ולא יצילו אותו מן הדין שנאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו, צא ולמד מאחאב עובד עבודה זרה שהרי נאמר בו רק לא היה כאחאב, וכשנסדרו עונותיו וזכויותיו לפני אלהי הרוחות לא נמצא עון שחייבו כלייה ולא היה דבר אחר ששקול כנגדו, אלא דמי נבות שנאמר ותצא הרוח ותעמוד לפני ה', זו רוח נבות ונאמר לה תפתה וגם תוכל, והרי הוא הרשע לא הרג בידו אלא סיבב, קל וחומר להורג בידו".

ועוד עיין לרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה (פ"ג ה"ו): "ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונידונין **על גודל רשעם וחטאתם** לעולם ולעולמי עולמים המינים והאפיקורוסין וכו' **ושופכי דמים**, ובעלי לשון הרע והמושך ערלתו" ע"ש, וחזר וכתב כן הרמב"ם ז"ל גם בהלכות (דעות פ"ז ה"ג): "אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה, ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה, וגילוי עריות, **ושפיכות דמים**, ולשון הרע כנגד כולם".

והשתא דאתינן להכי יש לי להבין אחר שעון רציחה ושפיכות דמים חמור עד מאוד כנ"ל בדברי הרמב"ם ז"ל, אם כן מדוע עונש עון רציחה הוא הרג דהיינו מיתת סייף, שהיא מהקלות שבארבע מיתות בית דין, ומיתת סקילה ושריפה חמורות ממנה, ולכאורה להאמור לפי חומר עון הרציחה שחמור גם מעבודה זרה כנ"ל, היה צריך לענוש הרוצח במיתה חמורה יותר מסייף. ועיין.

ומריש אמינא שאפשר מכאן ראייה לדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (דפוס ברלין סימן קנ"ז) שכתב: "דע לך כי לא לפי חומר הפורעניות [ר"ל עונש] תוכל לידע מצות עונשן ושכרן, שהרי חילול שבת בסקילה ומקצת מצות עריות בחנק ובכרת, אף על פי שמחלל שבת בעבור פיקוח נפש מותר, ואינו יכול לעשות כן באיסור עריות וברציחה שאינן בסקילה, לכך אל תאמר שזו יקרה וחביבה מזו" עכ"ל.

וחרז וכתב בספר חסידים שם (סימן תתרמ"ו): "ראה כמה חמורה שבועה ומחיקת ה', שהרי כשנבעלה סוטה כמה בעילות בעבירה, לא נפלה ירכה ולא צבתה בטנה, ואשת איש בחנק, וכשהשביע הכהן ושתתה מי המרים נפולת ירכה וצבתה בטנה אף על פי שעון שבועה אינו אלא בלאו וכן מחיקת השם והיא היא אינה מוחקת אלא גורמת, לכן אין להשוות המצוות לפי עונש שלהם".

ותראה עוד שם בספר חסידים (סימן תתשי"ט) שחזר וכתב: "כף כף, הוי שוקל את כל המצוות זו בזו קלה כחמורה, שאין אתה יורע מתן שכרן של מצוות, ואין לך לומר מאחר שזאת יש בה סקילה ובזו חנק ובזו לאו ובזה עשה, ויש לא לאו מבואר ולא עשה מבואר, כי דוד המלך אמר למנות את ישראל ונפלו שבעים אלף בשעה אחת (שמואל ב' כ"ד וט"ו), ומי שמונה ישראל אין כתוב בו מיתה למונה ולפוקד, וכתוב שמות (ל' י"ב) ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם הרי לנימנים בעל כרחם תבוא מיתה, ולמונה לא מצאנו והם בעל כרחם נימנו אף על פי כן מתו שבעים אלף" ע"ש.

ועם דברי רבינו יהודה החסיד הללו תתיישב תמיהתי הנ"ל דאין הכי נמי עון רציחה חמור עד מאוד וכנ"ל, אבל העונשים שנתנה תורה אינן לפי חומר העבירה, וכמו שלימדנו להועיל רבינו יהודה החסיד ז"ל כמה פעמים וכנ"ל.

מיהו ראיתי לגאון המובהק מהרי"פ פרלא ז"ל בכיאוורו המופלא על ספר המצוות דרב סעדיה גאון ח"ג (עונשין עונש מ' דע"ד ע"א ואילך) שהרבה לתמוה על יסוד זה, והביא שרב סעדיה גאון ז"ל **והרמב"ם** ז"ל פליגי אהא, והנני להביא מדבריו ז"ל: "לפי כבוד השבת מחלליה, ובאי מאורשה חמודה. כתיב (פרשת שלח) מות יומת האיש רגום אותו באבנים וגו', וגבי נערה המאורשה כתיב (פרשת תצא) וסקלתם אותם באבנים ומתו.

ומה שכתב רס"ג לפי כבוד השבת מחלליה, נראה דכוונתו לומר בזה דלפי ערך חשיבת מצות שביית שבת שהיא מן המצוות היותר גדולות שבתורה, כן בערך זה הוא עונש מחלליה, שהוא העונש היותר חמור שבכל מיני העונשין שבתורה, דקיימא לן דסקילה חמורה מכל שאר מיתות בית דין, וכן בנערה המאורשה לפי ערך חומר העבירה חומר העונש, וכן כתב רבינו הגאון ז"ל בספרו האמונות והדעות (מאמר חמישי) "ובאיזה צד נדע שאינם חמורות, מפני שלא הגדילו עונשם בעולם הזה וכו', אבל המזיד הוא שעובר על החמורות, והם שיש בהם כרת וכו' וארבע מיתות בית דין, ובזה נדע כי הם חמורות וכו' עכ"ל עיין שם.

ובן דעת הרמב"ם ז"ל בפירושו המשנה אבות (פ"ב מ"א) על מה דתנן התם הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, והאריך שם לבאר דמהפסד מצוה דהיינו מעונש שלה המגיע להעובר עליה

נדע שכר המקיימה, וממה שהעובר על שביעת שבת הוא בסקילה והעובר על מצות מילה הוא ענוש רק בכרת, מזה נדע ששכר שבת הוא יותר גדול משכר מילה עיין שם בדבריו, ובמה שכתבו עליו הרב המאירי ז"ל בפירושו לאבות שם, והרשב"ץ ז"ל במגן אבות שם עש"ה, וזו היא דעת רבינו הגאון ז"ל כאן, ובספרו האמונות והדעות שם.

וזה שלא כדעת רבינו יהודה החסיד ז"ל (בספר חסידים השלם סימן קנ"ז) שכתב וז"ל: דע לך כי לא לפי חומר הפורעניות תוכל לידע מצות עונשן ושכרן, שהרי חילול שבת בסקילה ומקצת מצות עריות בחנק ובכרת, אף על פי שמחלל שבת בעבור פקוח נפש מותר, ואינו יכול לעשות כן באיסור עריות וברציחה שאינן בסקילה, לכך אל תאמר שזו יקרה וחביבה מזו עכ"ל עיין שם, וכן כתב עוד לקמן (שם סימן תתמ"ו) שאין להעריך ערך המצוות על פי עונש העובר עליהן, והביא ראייה לזה שהרי עון שבועת שקר ומחיקת השם אינו אלא בלאו, ועון אשת איש הוא בחנק, ואף על פי כן כשנבעלה בעבירת אשת איש כמה בעילות לא נפלה יריכה ולא צבתה בטנה, וכשהשביעה הכהן ושתתה מים המרים נפלה יריכה וצבתה בטנה עיין שם בדבריו.

ולענין דמכמה מקומות יש להביא ראיות לרבינו הגאון והרמב"ם ז"ל, כמו מההיא דיבמות (ד' א') לענין להדחות מקמי עשה, דמחלקינן בין לא תעשה גרידא ללא תעשה שיש בה כרת, הרי דאזלינן בתר חומר העונש לענין לבטל מצוה אחת מקמי חברתה, ולרבינו יהודה חסיד ז"ל הרי מחומר עונש כרת אין הכרע לענין ערך גדולת וחשיבות המצוה כלל, ואף על גב דבעיקר הדבר מאי דעשה דחי לא תעשה אף על גב דעל ביטול עשה ליכא עונש בידי אדם ובעובר על לא תעשה יש ברובן עונש מלקות, ומשמע לכאורה מזה כדעת רבינו יהודה חסיד ז"ל, אלא שבזה כבר ביאר הרמב"ם ז"ל (פרשת יתרו) על קרא דזכור את יום וגו' דהטעם משום דהאבהה גדולה מהיראה, כי המקיים עשה בגופו וממונו ועושה רצון אדוניו, הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולעומת זה העובר על לא תעשה בקום ועשה שעושה בידים הרע בעיניו ומראה בזה שאין יראתו על פניו, ענשו גדול ועושיין בו דין בבית דין במלקות ובמיתה, מה שאין כן בעובר על עשה שאינו יושב ובטל מבלי לעשות רצונו עיין שם בדבריו, אבל כאן בשני לאוין היאך נכריע ביניהם לומר דזה שאין בו אלא עונש מלקות מותר לעבור עליו משום קיום העשה, וזה שענשו חמור יותר במיתת בית דין או בכרת אין לעבור עליו אפילו במקום עשה זו עצמה, אם לא נאמר כדעת רבינו הגאון והרמב"ם ז"ל דמחומר עונש העובר על המצוה יש לנו לדון על ערך עיקר חשיבותה וגדולתה של המצוה. וכן מוכח מההיא דאמרינן בפסחים (נ"ט א') יבוא עשה דפסח שיש בו כרת וידחה עשה דהשלמה שאין בו כרת עיין שם, ועייין תוספות זבחים (ל"ג ב' ד"ה לענין מלקות) עש"ה, הרי דאפילו עשה נגד עשה מבטלינן זו שאין בה עונש כרת מקמי זו שיש בה עונש כרת וכו' ודברי רבינו יהודה חסיד ז"ל נפלאים בעיני, ודברי רבינו הגאון רב סעדיה ז"ל והרמב"ם ז"ל ברורים ופשוטים דלא עביד קב"ה דינא בלא דינא וישרים דרכי ה', ויש עוד הרבה ראיות לזה אלא שאכמ"ל בזה יותר, ועיין בכל דבריו שם.

ולפי דברים הללו חזרה למקומה התמיהה, אחר שעון שפיקות דמים חמור גדול ונורא, מדוע אם כן ענשו קל במיתת סייף ולא בסקילה או שריפה, ורשמתי למזכרת עד שנעיין בה היטב בס"ד. [ועיין בחיבורי הנכחי לקמן ויקרא בענין חומר איסור עריות סימן].

י. בענין גנב וגזלן חייבים מיתה

ד' מרחשון תשמ"ג.

שמות (כ' י"ג): "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה ברעך עד שקר, לא תחמוד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך".

ופירש רש"י ז"ל: "לא תגנב, בגונב נפשות הכתוב מדבר, לא תגנובו בגונב ממון, או אינו אלא זה בגונב ממון, ולהלן בגונב נפשות, אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין, אף לא תגנובו דבר שחייב עליו מיתת בית דין".

וראיתי לרבי יעקב צמח ז"ל בספר צמח צדיק (דמ"ד סע"ב) שהביא לשון ספר תיקוני זהר שאמרו: "ועוד לא תלין דא יצר הרע, על העץ דא נשמת חיים דמאן דחלל בה איתמר כי קבור תקברנו ביום ההוא וימות בעלמא דין ובעלמא דאתי, דא איהו דיניה בחנק מאן דעבר על דא", והאריך בביאור הדברים, עיין שם.

ועוד שם בצמח צדיק (בדף הני"ל סע"א) הובא המשך לשון התיקונים בזה הלשון: "תניינא הרג לגזלן ולגנב" וכו', ורבי יעקב צמח ז"ל פירש הדברים: "פירוש תניינא ירצה המיתה השניה מארבע מיתות בית דין דהיינו הרג, והוא עונש לעבירה אחרת, דהיינו דהקודם היה רע לשמים, אמנם זה רע לבריות שהוא גנב וגזלן, והגונב והגזלן מיתתם בהרג, וענין הרג שמתזיזן הראש בסייף" וכו', עיין שם באריכות. [כעת לא ידעתי איה מקום לשון זה בספר תיקוני זהר].

ותמה אני על עצמי ונעלמה ממני הבנת דברי קודש הללו, דמה הוא זה שגנב וגזלן חייבים מיתה בסייף, והרי אינם אלא לאויין גרידא ואין בהם מיתה [ואף מלקות אין בהם], ומיתת סייף בהו מנא לן, ולא מצינו מיתת סייף אלא ברוצח ובעיר הנדחת, אתמהא וצ"ע.

ושמא תאמר שבגונב נפשות הכתוב מדבר, ולזה נתכוין, הא נמי ליתא דגונב נפשות מיתתו אינה בסייף אלא **בחנק**, וזו לשון אדונינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות גניבה (פ"ט ה"א): "כל הגונב נפש מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר לא תגנוב פסוק זה האמור בעשרת הדברים הוא אזהרה לגונב נפשות, וכן המוכרו עובר בלא תעשה שזה בכלל לא ימכרו ממכרת עבד, ואין לוקין על שני לאויין אלו מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין שנאמר כי ימצא איש גונב נפש וגו' **ומיתתו בחנק**, ואין הגנב חייב **מיתת חנק** עד שיגנוב את הישראל וכינסו לרשותו וישתמש בו וימכרונו לאחרים שנאמר והתעמר בו ומכרו" הרי שגונב נפשות מיתתו בחנק ולא בסייף וצ"ע. [ועיין בספר שמואל ב' (פרק י"ב) גבי כבשת הרש].

ותו הדברים האמורים אינן עולים לא כרבנן ולא כרבי שמעון, דלרבנן סדר ארבע מיתות הוא סקילה שריפה הרג וחנק, ואילו לרבי שמעון שריפה סקילה חנק והרג וכמפורש בסנהדרין (מ"ט ב') עיין שם, ואילו כאן אמרו דחנק בראשונה ואחר כך הרג, ואולי מתחיל מלמטה למעלה ואתיא כרבנן, וצ"ע.

שוב מצאתי שלשון זה נדפס בספר תיקוני זהר בתיקונים נוספים שבסוף הספר (תיקון ה' דקמ"ב ע"א), וראיתי בספר כסא מלך בביאורו לתיקוני זהר שם (דערה"ע ע"ב) שכתב: "תנינא הרג,

אחר שגמר חנק מפרש השני שהוא הרג לגנב וגזלן" וכו', ותימה שלא עמד בקושיי דזה אי אפשר שאין מיתת הרג בגנב וגזלן כנ"ל, ויותר יש לתמוה על מה שכתב בהגהות ניצוצי זהר שם (דקמ"ב ע"א אות י"א) שמה שאמרו גנב וגזלן בהרג ר"ל גונב נפשות, והא ליתא וכו"ל שמיתתו בחנק ולא בסייף, וצ"ע.

וראיתי בביאור הגר"א ז"ל לספר תיקוני זהר שם (דקס"ו ע"ב) שהגיה ושצריך לומר: "תנינא הרג, למאן דמענה לאלמנה ויתום, הדא הוא דכתיב אם ענה תענה וכו', וכן מאן דממשכן לחבריה וכו', ורצונו לומר דבבקדמיתא נבלות הפה וכיוצא בזה דינם בחנק בבית דין של מעלה, העץ הוא חנק, ותנינא בעינוי הוא הרג כמש"ש, וכן מאן דממשכן דביה נאמר גם כן והיה כי יצעק אלי וכו'" עכ"ל, ולפי הגהתו ז"ל אתי שפיר הכל, אבל לפי הגירסה הכתובה צ"ב.

ואם הייתה הרשות לקטן ופעוט כוונתי לחוות דעת, הייתי מציע בס"ד פירוש נוסף בדברים הנ"ל בספר תיקוני זהר הנראים לכאורה סתומים ובלתי מובנים מה שייך חיוב הרג בגנב וגזלן.

והוא דכמו שאמר התיקוני זהר שם שהמנבל פה חייב מיתת חנק והיינו בבית דין של מעלה כדפירש רבינו הגר"א ז"ל וכו"ל, כך יש לומר דאומרו שגנב וגזלן חייבים מיתה, היינו מיתת הרג בידי שמים לגונב וגזול את העני וא"ש.

ומנא תימרא דהגזול עני חייב מיתה בידי שמים - הנה עיין בספר שמואל ב' (י"ב ה') במשל דכבשת הרש: "ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי ה' כי בן מות האיש העשה זאת", ופירש רש"י ז"ל: "כי בן מות הגזול את העני כאילו נוטל את נפשו שנאמר [כן ארחות כל בוצע בצע] את נפש בעליו יקח" עכ"ל.

וזו לשון החסיד רבינו יונה ז"ל בספר שערי תשובה (ש"ג אות כ"ד): "גזל העני חייבים עליו מיתה בידי שמים, שנאמר אל תגזול דל כי דל הוא, ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם, וקבע את קובעיהם נפש. פירוש אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין עוזר לו, ואל תדכא עני בשער בהכלמה ובבזיון "בשער" כלומר ברבים, כי ה' יריב ריבם, אחר שאין להם סומך ומי שיטען ויריב ריבם. וקבע את קובעיהם נפש, אחרי שהובאה אליו צעקת הדל לא יקח ממך תחת הגזילה אשר גזלת, אבל ישל אלוה נפשו, ונאמר כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח". ועיין בהגהות אור חדש שם מה שציין בזה.

ועוד שם בשערי תשובה (ש"ג אות ק"י) כשמבאר את החייבים מיתה בידי שמים כתב: "הגזול את העני, שנאמר אל תגזול דל כי דל הוא כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש". וכבר בארנו זה במדרגה השלישית (אות כ"ד הנ"ל). ואמרו רבותינו ז"ל כל הגזול את העני כאילו נוטל הימנו נשמתו, שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח, פעמים שמקפח פרנסתו אפילו בגזלה פחות משהו פרוטה, על כן דם יחשב לאיש ההוא, דם שפך אם גזל ממנו שוה פרוטה" עכ"ל.

והחסיד רבינו יונה ז"ל שם בספר שערי תשובה (ש"ג אות קי"ז) עוד כתב: "אמרו רז"ל אבות (פ"ה מ"ח) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין וכו', ואמרו עוד בארבעה פרקים הדבר מתרבה וכו', ובמוצאי החג שבכל שנה מפני גזל מתנות עניים, וראינו מזה כי יש מיתה בידי שמים על גזל מתנות עניים, ותדע ובחנת מזה חומר הנודר לצדקה ואינו משלם,

גם הקופץ ידו מאחיו האביון ומבשרו התעלם דומה לאלה, כי אחרי אשר נתחייב לתת הנה הוא כגזול מתנותיו" עכ"ל. וגם כאן מפורש דבגזל העני יש חיוב מיתה בידי שמים רח"ל וכנ"ל, ודוק. ודע שיש להבין מה שכתב החסיד רבינו יונה ז"ל: "הקופץ ידו מאחיו האביון ומבשרו התעלם כי אחרי אשר נתחייב לתת - הנה הוא כגזול מתנותיו", ומהו זה שכתב "שהתחייב לתת". ונראה לי שיובן עם מאמרם בנדרים (ס"ה ב') כל הנופל אינו נופל לידי גבאי תחילה, ופירש הרא"ש ז"ל: "אינו נופל לידי גבאי תחילה אלא כשהעני אדם מוטל על הקרובים תחילה לפרנסו עד שיעיינו הגבאים, ואם אין סיפק ביד הקרובים אז יפרנסהו [הגבאים]" ועיין בספר קרן אורה שם, ולפי זה אכן הקרובים חייבים בתחילה לפרנס לאחיהם האביון, והיינו דכתב רבינו יונה ז"ל "נתחייב לתת", כי כאן מדובר בעני שהוא קרובו ממש, ואין מדובר בעני בעלמא שאינו קרובו וזהו שכתב: "הקופץ ידו מאחיו האביון ומבשרו התעלם כי אחרי אשר נתחייב לתת - הנה הוא כגזול מתנותיו", ולפי זה רבינו יונה ז"ל סובר כרא"ש ז"ל ולא כר"ן ז"ל שם ועיין קרן אורה הנ"ל, ועוד עיין בזה בספר אור זרוע (הלכות צדקה סימן ט' וסימן כ"ב), ושו"ת רדב"ז (סימן אלף רי"ח), ושו"ת רדב"ז ח"ח (סימן קס"ו), ושו"ת מהר"ם מינץ (סימן פ"ה), ובספר מחנה אפרים הלכות צדקה סימן א' וב') ועוד שם הלכות שבועות (סימן ט"ז), והלכות זכיה ומתנה (סימן ח'), ושו"ת עמק שאלה (סימן ס"ט), ושו"ת להורות נתן ח"ט (יו"ד סימן מ"א), והארכתי בחיבורי צדקה ביעקב כת"י השי"ת יעזרני ברחמי הגדולים להוציא לאורה בקרוב כל חידו"ת כיר"א.

הרי לנו מפורש יוצא מדברי רש"י ז"ל ורבינו יונה ז"ל דחמירא טובא גניבת וגזל העני שחייב מיתה בידי שמים, מגניבת וגזל מי שאינו עני שאין בזה חיוב מיתה בידי שמים וכנ"ל.

והן הם דברי רבינו בחיי ז"ל בכיאוורו לתורה (הקדמה לפרשת וישב) שכה כתב: "אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש, שלמה המלך ע"ה הודיענו בכתובים הללו עונש הגזול את הדל, וכו', ואחר שהתורה הזהירה על הגזל בלאו של לא תגזול לכל העולם לכך לא הוצרכה להזהיר על גזל העני, וחייב הוא לתת לו ואיך יגזול ממנו, ועל כן בא שלמה ע"ה והוסיף באור בעונש הגזול את העני, כי אין דרכו בכל ספר משלי להזכיר מצוה מן המצוות הכתובות בתורה אלא אם כן יוסיף באור או יחדש בה דבר, כי מי האדם שיבא אחרי משה אם לא לעשות סייג לדבריו.

ועל כן אמר שלמה אל תגזול דל כי דל הוא, ואין צריך לומר לדל כי אפילו לעשיר אסור לגזול, ומה שהזכיר דל מפני שהוא מצוי שהכל גוזלין אותו לפי שאין לו עוזרים, ואין מי שידבר בעדו כאיש העשיר, אלא הכל שונאין אותו ומתרחקים ממנו ואפילו קרוביו, כענין שכתוב כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחוק ממנו. ועל כן יאמר אל תגזול דל מצד שהוא דל והוא חסר הכח ויודע אתה שאין לו עוזר וסומך כנגדך ואין מי יריב ריבו, אל תדמה בנפשך זאת - כי הקב"ה יריב ריבו והוא הטוען שלו והוא יעניש את הגוזלים אותו לא עונש ממון רק עונש הגוף והנפש, זהו וקבע את קובעיהם נפש, שהיא מלה כוללת הגוף והנפש" ודוק.

והשתא דאתינן להכי יש מקום לומר דלזה נתכוין בספר תיקוני הזהר באומרו שעל גזל וגניבה חייב הרג דהיינו גזל וגניבת העני, וחייב מיתה בידי שמים והיא סייף וכדתרגמא הגר"א ז"ל גבי ניבול פה ודוק היטב זה הנלע"ד בס"ד.

תדפיס מספר שנות חיים כת"י - ענייני אריכות ימים

סימן עא

ואברהם זקן

סגולה לאריכות ימים תאמר בראש חודש שאר אמירת ההלל פסוק זה: "ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל" ותכוון בשם זה [זבדיה], ואפשר שמתור גם כן להזכיר שם זה בפיו - כן כתב בספר סגולות ישראל (מערכת א' אות ס"ט), ועיין למו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים (סימן תכ"ב אות נ"ז) שיאמר פסוק זה שלוש פעמים ע"ש.

עב

והחזקת בו

וּיְקַרְא (כ"ה ל"ה): "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך".

נותן מתנה למתמוטט ובזה הוא מחזיק ידו גם הוא בכלל מצוה זו והחזקת בו.

וּפִירֵשׁ רש"י ז"ל: "והחזקת בו, אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד, למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו".

ועל כן מאוד יש להזהר שאם אירע איזה מקרה לאדם, כגון שמתה לו בהמתו שהוא משתכר בה, וכהאי גוונא שאר ענייני הפסד ואינו יכול להעזור בעצמו, או אשה שנתאלמנה מתחת בעלה ואין לה במה לפרנס את עצמה, וכשיתנו להם מקצת מעות יוכלו לעשות איזה עסק וכל כהאי גוונא - מצוה רבה לעזרם בזה ומצוה זו גורמת לאריכות ימים, כדאיתא במדרש על הפסוק מלוה ה' חונן דל, וכעין זה איתא במסכת בבא בתרא (י"א א') במעשה דבנימין הצדיק שהוסיפו לו עשרים ושתים שנים" עיין שם" עכ"ל.

וְזו לשון מרן ז"ל בשלחן ערוך יו"ד (סימן רמ"ט ס"ו): "שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו: מעלה הגדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המך ונותן לו מתנה, או הלואה, או עושה שותפות, או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו שלא יצטרך לבריות ולא ישאל, ועל זה נאמר והחזקת בו".

וּבְתַב רבינו הגדול בעל החפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד ח"ב (פרק כ"א אות ג') דף רכ"ז: "ודע דבשלחן ערוך הנ"ל איתא שאם

ומה שכתב שמצות והחזקת בו גורמת לאריכות ימים כדאיתא במדרש - מן הסתם כוונתו לדברות חז"ל במדרש תנחומא (פרשת משפטים ס"ט): "פתח רבי תנחומא מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, מלוה ה' חונן דל כביכול לה' הוא מלוה, וגמולו ישלם לו, אמר רב פפא בן חמא אמר רבי ראובן מהו וגמולו

ובספר אהבת חסד שם (כהגהה) האריך רבינו החפץ חיים ז"ל לפרש עובדא דבנימין הצדיק עם אותה אלמנה דלאו מתורת צדקה גרידא, היה אלא מדין "והחזקת בו", וסיים: "ובזה מתיישב גם מה שהוסיפו לו עשרים ושתיים שנים, כי בכפרשת וכו' ימוך אחיך וגו' עד סוף הפסוק השני דמיירי גם כן מענין זה יש עשרים ושתיים תיבות", ודפח"ח.

ישלם לו, יכול נתן פרוטה לעני הקב"ה משלם לו, אלא אמר הקב"ה נפשו של עני היתה מפרכסת לצאת מן הרעב ונתת לו פרנסה והחיית אותו, חייך שאני מחזיר לך נפש תחת נפש, למחר בנך או בתך באין לידי חולי, ולידי מיתה, ואזכור אני להם את המצוה שעשית עם העני ומציל אני אותם מן המיתה הוי וגמולו ישלם לו שאני משלם לך נפש תחת נפש" ודוק.

עג

וידוי

לפניך בוידוי פה", ועל זה ידו הדווים, השי"ת ברוב רחמיו יזכנו לחזור בתשובה שלימה לפניו אמן.

והאריך בזה בספר פלא יועץ (ערך וידוי) עיין מוסרו הטוב שם, וכתב: "ומה טוב ומה נעים לומר לפחות פעם אחת בשבוע סדר הוידוי בארוכה, ולהזכיר כל פרטי חטאים ועונות, כי בזה יתן אל לבו לשוב מדרכו, ויש בדיבור תועלת גדולה לפי צפוני סודות לטהר פגם האותיות והמידות, וזה אחד מהדברים שנודעה אהבת השי"ת שרצה לזכות את ישראל שבשביל שמתודה את אשר חטא מקיים מצוה דאורייתא, ונוטל שכר טוב, אין חיך מתוק מזה.

וראוי ליראי ה' וחושבי שמו לישוב בדד כפעם בפעם ולעיין כל פרטי הוידוי אחת לאחת על איזה מהן צריך תיקון, ועל איזה מהן צריך להזהר ולמשוך ידו, לעשות גדר וסייג ומשמרת למשמרת, ככה יעשה וירשום בכתב, ויקבל על עצמו לשמור ולקיים בכל תוקף ולא יעבור, ואז יקרב לומר הוידוי כדת מה לעשות, וישפוך שיחה ידורש סליחה, ואז בודאי יעשה פרי למעלה, ונרצה לו לכפר עליו, ככה יעשה

כתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו נפש חיים (מערכת ו' אות ו'): "חיים עם ד' אותיות, עולה בנימטריא ב' פעמים וידוי, להורות שזוכה לחיים בעולם הזה, ובעולם הבא כמו שאמרו רז"ל "עכ"ל.

ועוד כתב בנפש חיים (שם אות ז'): "בעל תשובה בוידויו עולה למקום החכמה, כאשר כתב בספר ראשית חכמה, והחכמה תחיה בעליה" ע"ש, ועיין בפתיחה לחיבורי הנכחי ודוק.

ובתב הגאון חיד"א ז"ל בספר עבודת הקודש (מורה באצבע סימן ג' אות פ"ו): "באמירת וידוי יכנע מאד, ויתחרט ויהיה דעתו לשוב, דאי לאו הכי הקצ'ף יענה, ויתן יד למקטרג לומר חזו גברא אדם חט'ף אומר וידוי בלי דעת וחרטה, וכמדבר אל הדיוט חס ושלום, ומאנה הנחם נפש ירא ה', על הוידוי שאומרים בנשימה אחת, כמדבר למשרתו חס ושלום, או לנו".

ומה נוראים דברות רבינו הרא"ש ז"ל, הקצרים וקורעי לב, בספרו ארחות חיים (סימן ל"ו): "ומה טוב לבקש סליחה על אמרך סלח לנו בלא כוונה", והיינו שתקנו רבותינו ז"ל בתפילת יום הכיפורים: "על חטא שחטאנו

ונתודה עליהם בלב נשבר ונדכה, ואז יסירם ה' מלפניו, כמאמר ספר הזוהר על הפסוק גם ה' העביר חטאתך, כי על ידי אומרו דוד חטאתי, העביר ה' את המשחית המקטרג עליו אשר נברא בחטאו מלפניו יתברך, ויوتש כחו, ואז ישים פניו לבקש מלפניו יתברך על צרתו, כי יאמר ידעתי ה' כי עונותי הטו אלה, אך הנני שב מהם ומתודה ובוכה עליהם, וה' סלחה. ואחר הסליחה, הקשיבה לקול תפילתי על צרתי, ואז, כי תזכר לפניו יתברך, לא תהיה זכירתך שם רק לטובה, כי נמנע כל משחית אשר בראת בעונותיך ויوتש כחו.

וזוהו שאמר פה, כי תבאו מלחמה בארצכם להלחם תחלה על הצר, הוא המשחית הצורר אתכם, כמו דאת אמר ותמוגנו ביד עונינו כי תחילה תלחם עמו תכניעהו, על ידי תשובה ויודיו וצום ובכי, אז כאשר והרעותם וגו', ונזכרתם לפני ה' לא תהיה ההזכרה סיבה לעורר המקטרגים ולבקר הפנקס, כי אם שעל ידה ונושעתם וגו' "עכל"ק זיע"א, ודוק היטב.

ואחתום דברי בהבאת דברות חז"ל הנפלאים והמעוררים במדרש פסיקתא רבתי (פסקא ל"ה, רני ושמיח): "אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בואו ואודיע לכם צדקתם של בניי, שאני טענתים בעולם כמה צרות וייסורים הבאתי עליהם בעולם, בכל דור ודור בכל שעה ושעה, ולא בעטו בהם, שקוראין את עצמן רשעים וקוראין אותי צדיק בפני, והם אומרים בלשון הזה אבל אנחנו חטאנו העוינו הרשענו פשענו מרדנו ומרינו וסרנו ממצותיך ומשפטריך ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו, כי אמת עשית ואנחנו הרשענו, לפיכך היה שלמה מקלס את כנסת ישראל אשת חיל מי מצא".

האיש החפץ חיים, הרוצה בתשובה ואשר הוא יהודי ורוצה לילך בדרך טובה, כך היא החובה, ובוה יזכה ויירש טובה וברכה לעולם הבא" עכל"ק.

וראיתי לנכון להביא דברות הקדוש מהר"ם אלשיך ז"ל בפירושו לתורה במדבר (י"ט) המאלפנו דעת ובינה בחשיבות הוידוי, וגם הוא פתח תקוה נכבד מאוד לקבלת התפילות, וזו לשונו הטהורה: "וכי תבאו מלחמה בארצכם, על הצר הצורר אתכם, והרעותם בחצוצרות, ונזכרתם לפני ה' אלהיכם, ונושעתם מאיביכם, הנה רבותינו ז"ל בספרי פירשו הצר הצורר אתכם על כל מיני צרות, כמפורש גם בהרמב"ם ז"ל הלכות תעניות (פ"א ה"א), וראוי לדעת למה ייחס הדבר אל הצר, ולא אל הצרה, ויוכללו כל מיני צרות, וכן להתיך כל תיבות הכתוב.

יאמר כי מוסר והדרכה אמיתית לכל מבקש את ה' על כל צרה שלא תבא וכו', הנה דרך אנשים מעוטי ההשכלה, שבבוא עליהם רעה, יתפללו אל ה', ויאמרו לפניו יתברך, הצילנו נא, כי מושיע אין בלתיך, וכיוצא בדברים אלו. **ולא יעתרו**, ואדרבה ירעו וישחיתו את עצמם בזה, כי על ידי כן יבוקר פנקסם, ויתעוררו אשמותם לקטרג עלימו אז יותר.

אך לא זו הדרך ישכון אור, כי אם תחילה יאמרו ללבכם, לא חשיר קב"ה דעביד דינא בלא דינא, ואין זה כי אם שמוגנו ביד עונינו, כי בכל עון בראנו משחית, והמשחיתים ההם הם המכים ומצירים אותנו, וכל עוד שאין אנחנו ממקים אותם, לא נוכל מלט מהם, כי הלא יתאזרו לקטרג יותר, ותכפל הרעה.

לבן הדרך האמיתי הוא להתיש כחם ולהעבירם מלפניו יתברך, והוא כי נשוב מעונותינו,

חידושי סוגיות

(פסחים ע"ב א', פסחים ע"ה ב')

א. בענין תנא מיניה ארבעין זימנין

[קמץ מתוך עדות ביעקב ח"ב סי' ז, עע"ש באורך]

ונתעוררתי להבין מדוע רבי אבהו חזר על תלמודו דוקא ארבעין זימנין, ומה ענינו של מספר זה דייקא, ועיין לגאון מהרצ"א מדינוב ז"ל בספרו אגרא דפרקא (אות רנ"ג) מה שהסביר בזה.

ויש לפרש על פי מאמרם בתענית (ד' סע"ב): "ריש לקיש אמר אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כבזול, בשביל משנתו שאינה סדורה עליו, שנאמר והוא לא פנים קלקל, מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה, כל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא, כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זימנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן, רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זימנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה".

ומבואר דענין ארבעים הוא כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה לישראל, וכן מצאתי שכתב חד מן קמאי ר"י ז"ל בפירושו לשאלות (שאלתא קי"ג דף קפ"ד) ע"ש, וכבר פירש כן רש"י ז"ל מגילה (ד' ב'), ומהרצ"א מדינוב ז"ל בספרו מגיד תעלומה ברכות (כ"ה א') כתב שלחזור ארבעים פעם היא סגולה לזכירת התורה כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ע"ש.

ולכן אני נקטתי בההיא דפסחים (ע"ב א') וכתובות (נ' א') דהאמורא רבי אבהו הוא הוא שחזר על תלמודו ארבעים פעם, כי רבי

פסחים (ע"ב א'): "אשכחיה רב יצחק בר יוסף לרבי אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאינשי, אמר ליה מתניתין מאי, אמר ליה רישא בעוקר וסיפא בטועה, תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחא בכיסיה", וכן בכתובות (נ' א'): "אשכחיה רב יצחק בר יוסף לרבי אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאושא, אמר ליה מאן מרה דשמעתא דאושא, אמר ליה רבי יוסי בר חנינא, תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחא ליה בכיסיה", וכן במסכת ברכות (כ"ה א'), מגילה (ד' ב'), וכתובות (כ"ב ב) ע"ש.

והגאון מהר"ם שיף ז"ל כתובות (נ' א') כה כתב: "ודמיא ליה כמאן דמונח בכיסתא, לא קאמר כמנח בקופסא, ואדרבה אדם עשוי למשמש בכיסו כל שעה, [דבאמת הכי פירושן] וכן נראה דאף על גב דתנא מיניה ארבעין זימנין אפילו הכי דמי ליה בעיניו כאלו לא תפסו בכח זכרונו, רק כמאן דמונח בכיסו וממשמש בו כל שעה, וחזר והוה ליה כמאן וכו', והשתא קא משמע לן מידי בהא דאמר ודמיא ליה וכו' עכ"ל ודפח"ת. והשווה לדברי הגאון רבי זלמן זצ"ל המובאים בספר תולדות אדם (פרק ט'), המובאים בהגהות מהר"צ חיות ז"ל מגילה (ד' ב'), ועיין גם לגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו הכתוב לחיים תהלים (קיי"ט עה"פ טוב לי תורת פיך דקע"ג ע"ב) ודוק.

לעלמין" ע"כ.

וביארתי בס"ד בהגהותי לספר הזהר הקדוש דהאי ענינא דקאמר ונטירנא ליה צריר בכנפא דלבושאי דלא יתעדי מנאי לעלמין, וכו', דהיינו כמבואר בדברות חז"ל דקשירת קשרים היא עצה לזכור דבר ולא לשוכחו וכדרשת רבותינו במדרש בראשית רבה (ס"פ וישב): "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחחו, בכל יום היה מתנה תנאים ומלאך בא והופכן, קושר קשרים, ומלאך בא ומתירן" ע"כ, וכן הוא בילקוט שמעוני שם ודוק. [ובא לידי ספר זהר עם הגהות ניצוצי זהר וראיתי שכבר ביאר כן ע"ש. ועיין בחיבורי כנסת חיים (סימן ע"ו דף ל"ג)].

ולגאון חיד"א ז"ל ראיתי בהגהותיו ניצוצי אורות שם על האי דקאמר "אנא אצרו לה בתלתין, או בארבעין קשרין בכיסאי דלא יתעדי מינאי לעלמין", שכה כתב: "כיוצא בזה אמרו בתלמוד תנא מיניה ארבעין זימני, ואפשר דהטעם לזה כנגד ארבעים יום שנתנה תורה, גם נגד ארבעה יודין דשם ע"ב דמועיל לזכירה" ע"ש.

ונעלם ממני מדוע לא הזכיר שכן הוא תלמוד ערוך בתענית (ח' א'): "ריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זימנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן" וכנ"ל.

ועבשיו מצאתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו דבש לפי (מערכת מ' כלל מ') שכה כתב: "בתלמוד בכמה מקומות [א"ה עיין מסורת הש"ס ברכות כ"ח א'] אמרו תנא מיניה ארבעין זימנין ודמיא ליה כמאן דמנח בכיסתיה, והפשוט בזה דמנין זה של ארבעים הוא כנגד ארבעים יום שניתנה תורה כמו שאמרו בתענית (ח' א').

אבהו היה תלמיד ריש לקיש ועשה כמעשה רבו ריש לקיש דהוה מסדר מתניתיה ארבעים זימנין כנ"ל, ומעניין להשוות זאת עם דברי רבי אבהו עצמו המובאים במדרש שמות רבה (פמ"א ס"ו): "אמר רבי אבהו כל ארבעים יום שעשה משה למעלה היה למד תורה ושוכח, אמר לו רבון העולם יש לי ארבעים יום ואיני יודע דבר, מה עשה הקב"ה משהשלים ארבעים יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה", אף כי לא נעלם שיש לומר דהאמורא רבי יצחק בר יוסף הוא זה שחזר ארבעים פעם בההיא דפסחים וכתובות הנ"ל ודוק.

וזה שרבי אבהו היה תלמיד ריש לקיש, הוא על פי מה שמצינו בשני התלמודים הרבה פעמים "אמר רבי אבהו אמר ריש לקיש" (כברכות (מ"ז א'), ושבת (קכ"ז ב' וישנ), ופסחים (מ"ז א'), וירושלמי סוכה (ב' ב'), ותגיגה (י"ג ב'), ויבמות (מ"ט א'), וכתובות (כ"ב א'), ובירושלמי סוטה (י"ח א') בעא מריש לקיש ועוד, וכבר נודע שלדעת רבים מרבותינו הראשונים כל "אמר ר"פ אמר ר"פ" זה מעיד שהיה תלמידו וכדכתב רשב"ם בבא בתרא (ק"ד ב'), ועיין רש"י חולין (י"ז ב' וק"ג ב'), ועיין בזה בחיבורי כנסת חיים (סימן ב' דף ע"ב), ובחיבורי אות יעקב שעל ספר יחי ראובן (מערכת ר' אות כ"ג), ובחיבורי כרם יעקב (ס"ח ח' דע"ד ע"ב) ע"ש, ודוק.

ובספר זהר הקדוש ח"ב (דק"צ ע"א): "אמר ליה יומא חדא הוינא אזיל בארחא ושמענא וחימינא ליה לרב המנונא סבא (נ"א לרבי שמעון) דהוה דריש להאי קרא לרבי אחא, וכיון דשמענא חדינא ביה, ונטירנא ליה צריר בכנפא דלבושאי דלא יתעדי מנאי לעלמין. אמר ליה וכו', אי אנת צרירת להא מלה בקשרא חדא, דלא יתעדי מינך, אנא אצרו לה בתלתין או בארבעין קשרין בכיסאי, דלא יתעדי מינאי

פעם או ארבעים יום, וזו לשון הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו גליוני הש"ס ברשימות ירושלמי זרעים (כרך ג' אות צ"ו): "מה שכתוב בשם רבינו האר"י ז"ל דהנזהר ארבעים יום משיחה בטלה זוכה לרוח הקודש, עיין ירושלמי שביעית (פ"ו ה"א) משתשהא הגזירה ארבעים יום, והיינו דשהיית דבר ארבעים יום הוא קביעות עיין בפני משה שם "עכ"ל, ועיין לרבינו הנועם אלימלך זי"ע בצעטיל קטן (אות ט"ז), ובספר חידושי חתם סופר פסחים (ע"א א' דצ"ז רע"א), ונתבאר עוד במקומו בס"ד.

ואחתום במאמר נחמד מרבינו הגדול בעל חתם סופר זצ"ל בספרו תורת משה (ס"פ שמיני דמ"ג ע"ב): "לתוספת יום טוב ז"ל ששה סדרי משנה מתחילים באות מ' מאימתי קורין, ומסיים באות מ' שלום נגד ארבים יום שניתנה תורה ע"ש.

והנה אמרו ז"ל תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה ופירש רש"י נגד ארבעים יום שניתנה תורה. ונראה דהיינו טעמא דרבינו הקדוש קרא ספרו משנה ר"ל מ' שנה, שישנה משנתו ארבעים זימני, ועל דרך זה קרא רב אשי ספרו תלמוד כמו שאמרו רז"ל בעירובין (נ"ד ב') דרבי פרידא לימד לתלמידו ארבע מאות פעמים והיינו תלמוד ת' למוד" ודפח"ח. וכזאת כתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו עיני כל חי ברכות (ב' א' ד"ה א"ג ד"א ע"ב) ע"ש. ועיין במדרש במדבר רבה (פ"ג סט"ו) ודוק היטב. [ובספר מנחת יהודה עירובין שם רצה להגיה דברי התלמוד בהשערה בעלמא, ובמכח"ת הדברים רחוקים ואין נראים כלל לענ"ד, וקצרתין].

*

שמות רבה (פמ"א ס"ו): "אמר רבי אבהו כל ארבעים יום שעשה משה למעלה היה

ועוד אפשר כנגד ארבעים יום של יצירת הולד וכנגדן ארבעים מלקיות כמו שאמרו במדרש בתנחומא [פרשת במדבר סימן כ"ג], ואפשר כנגד ד' יודין דשם ע"ב שמועיל לזכירה, ועיין מה שכתב בספר שאילת שלום (ד"נ ע"ב).

ומה שכתב הרב שאלת שלום שם על מה שאמרו [בכתובות כ"ב ב'] גבי שמואל בענין אמתלא תנא מיניה ארבעין זימנין, דארבעים פעם שאל מרב במעשים שאירעו לו ע"ש, לא שמיע לי, והפשוט הוא דזה סגולה דמלבד שלא ישכח אלא יהיה נגד עיניו תמיד להקשות ולתרץ וכיוצא, דהגם שהאדם יודע הדבר, אינו תמיד בין עיניו והסגולה שיהא מזומן תמיד, ולכן גם שמואל הוצרך לזה וזהו שאמרו ודמיא ליה כמאן דמונח בכיסתיה", עד כאן דברות קדשו של הגאון חיד"א ז"ל. ועוד עיין לו בספרו פתח עינים מגילה (ז' ב') ודוק. **ולפי** זה נראה שיש השמטה בהגהות הגאון חיד"א ז"ל לספר הזהר שם, וצריך להזכיר ולהוסיף לההיא דתענית, או שקיצר וסמך על המעיין שידע לההיא דתלמודא, אלא שלא מובן מאי האי דאמר התם בספר הזהר "אנא אצורר לה **בתלתי**ן קשרין", דהא כנגד מה, ועיין.

ויש להעיר על דברי החיד"א ז"ל כי גביה שמואל אמר תלמודא רק תנא מיניה ארבעין זימנין, אבל לא סיים ואמר "ודמיא ליה כמאן דמונח בכיסתיה", וביארנו הדבר בחידושי לכתובות שם, [וכעת נדפס לעיל]. וצריך לומר שכוונת החיד"א ז"ל לשאר האמוראים שעליהם אמרו לשון זה.

ולי נראה לפרש בס"ד ענין "ארבעים" פעם שחזר על תלמודו, יובן עם הידוע דקביעות שינוי מצב נעשית על ידי ארבעים

ארבעים יום לא היה מועיל מה שניתנה לו לבסוף מתנה שעדיין היה שוכח וכו'.

ומכאן לימוד לאדם שלא יפול לבו עליו בראותו שהוא לומד ושוכח, ומכל עבודתו עבודת הקודש הוא נופל כפעם בפעם, אל יחשוב כי יגיעו לריק ח"ו, כי מכל אלה נשאר רשימו על כל פנים, ואינו נאבד מאומה ח"ו, והם העושים אותו כלי מוכשר לימים יבואו, ואם לא בעולם הזה יהיה לעולם הבא, ומכל מקום אינו נאבד מאומה". והוא דבר יקר, ועיין בזה לרבינו שמשון ב"ר צדוק ז"ל תלמיד מהר"ם מרוטנבורג ז"ל בספר תשב"ץ (סימן תקכ"ט) ובהגותי המודפסות שם, ובבמהדורה בתרא כת"י באתי בכפלים לתושיה, והשי"ת ברחמיו רוב חנינותו יהיה בעזרי להוציא לאור כל חידו"ת בקרוב כיר"א.

למד תורה ושוכח, אמר לו רבון העולם יש לי ארבעים יום ואיני יודע דבר, מה עשה הקב"ה משהשלים ארבעים יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה", וכן הוא במדרש תנחומא (פרשת כי תשא ס"ז) ע"ש.

ובספר שם משמואל (פרשת כי תשא, שנת תרע"ה, דרמ"ג ע"ב) אחר שהביא דברי רבי אבהו כה כתב: "ויש להבין אם כן כל יגיעו בארבעים יום היה לריק ח"ו ולמה הזיקהו הקב"ה לכך, ועוד למה אמרו ז"ל בכל מקום שהתורה נתנה לארבעים יום.

ונראה לפרש שמכל מקום נשאר מכל פעם רושם הלימוד, עד שביום הארבעים נקבצו באו בו כל הרשימות, ומזה נעשה כלי מוכן לקבל המתנה עד שלא היה שוכח עוד, ואלמלא הרשימות שנתקבצו אצלו כל אותן

ב. בענין אכילת בשר הפסח

[זכרון משה ח"ג סי' ב]

ונראה כי בא לרבות מה שאמרו בפסחים (פ"ד א) כל הנאכל בשור הגדול נאכל בגדי הרך, ומפרש לה רבא כל הנאכל בשור הגדול בשלקא, נאכל בגדי הרך בצלי, ומה הן ראשי כנפים והסחוסים", עד כאן דברי קדשו של רבינו אור החיים ז"ל.

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בעניותי לא זכיתי להבין דברות קדשו זיע"א, במה שחירץ דריבוי ד"את" בא ללמדנו להנ"ל, ולמדנו שראשי כנפים והסחוסים נאכלין בפסח, שיש לי להבין ריבוי ד"את" להא למה לי, ומדוע ולמה הוא נצרך, והלא האמורא רבא מלמדנו דהם בגדר ובכלל "בשר", ואינם בכלל "עצם", כי כל שעל ידי שליקה מתרככים ונאכלים הם

שמות (י"ב ח): "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש, ומצות על מרורים יאכלוהו".

ופירש רש"י ז"ל: "ואכלו את הבשר, ולא גידים ועצמות". ומקור הדברים במכילתא שם (פרשת בא פ"ו): "ואכלו את הבשר. בשר ולא גידים, ולא עצמות, ולא קרנים, ולא טלפים" ע"ש. [ק"ק שרש"י השמיט סיום דברי המכילתא "קרנים וטלפים"].

וראיתי לרבינו הקדוש רבי חיים ן' עטר ז"ל בספרו אור החיים שם שכתב: "ואכלו את הבשר, וז"ל אמרו את הבשר, ולא גידים ועצמות קרנים וטלפים, ולדבריהם למה אמר "את" מה בא לרבות.

רבינו אור החיים ז"ל הנ"ל לפי דרכו זו, דמצינו "את" שלא בא לרבות, אלא להפך בא לצמצם ולמעט ע"ש, ות"ל זכינו לדעתו הרמה ז"ל.

ודע כי חוכך אני בדעתי ואומר שיש לעיין אם יש מקום לומר ש"את" הבשר, בא לרבות שיאכל את "כל" בשר הפסח, דבעלמא קיימא לן שבזה שאוכל כזית מבשר הקרבן יצא ידי חובה דמצות אכילת הקרבן, מה שאין כן בקרבן הפסח שגדר המצוה שיאכל את כולו, כדכתב בשו"ת שאגת אריה (סימן פ"א, וסימן צ"ו), ועיין בהגהות הגאון רבי אליעזר משה מפניסק ז"ל פסחים (פ"ח ב), ובספר מקדש דוד קדשים (סימן י"ד אות ו'), ושו"ת אחיעזר ח"ב (סימן מ"ט אות י'), אבל בשו"ת חתם סופר או"ח (סימן מ"ט), ובספר מנחת חינוך (מצוה ו' אות א' ואות ט"ז, ומצוה ק"ב, ומצוה קל"ד) פליגי על השאגת אריה הנ"ל, ועיין בספר אפיקי ים ח"א (סימן מ"ה), ולדבריהם הדרא תמיהא לדוכתא. [ועיין בכל המצויין בספר המפתח על הלכות קרבן פסח (פ"ח ה"ג דשי"ח סוף טור ג)].

ובס"ד אמרתי דיתכן ואפשר שיש לומר ד"את" בא לרבות **רוטב** צלי הפסח שיוצאים בו ידי חובה, ואמינא לה מהא דתנן במסכת פסחים (פ"ז מ"ב): "נגע בחרסו של תנור, יקלוף את מקומו. נטף מרטבו על החרס וחזר עליו, יטול את מקומו. נטף מרטבו על הסלת, יקמוץ את מקומו".

ופירש רע"ב ז"ל: "נגע הפסח בחרסו של תנור יקלוף, מן הפסח מקום הנוגע בתנור, שנצלה שם מחום חרס התנור ולא צלי אש הוא: נטף מרטבו על החרס וחזר עליו, שחזר שומן שנתחמם מן החרס ונבלע בפסח: יטול את מקומו, ולא סגי בקליפה אלא בנטילה כעובי אצבע, דשומן נבלע בתוכו הרב, ואותו

בגדר בשר, ועצם על ידי שליקה לעולם לא תתרכך, עיין בסוגיא ובדברי הרב המאירי ז"ל.

ולפי זה כשאמרה תורה ואכלו את **הבשר** כלילה הזה צלי אש, אזי ראשי הכנפים והסחוסים גם הם בכלל בשר צלי אש, ואם כן להא אין צריך ריבוי ד"את" כלל, אחר שהם נכללים בשם "בשר", ושוב יקשה לן ריבוי ד"את" למה לי, וזו לשון רבינו הפרי מגדים ז"ל בפתיחה לספרו שושנת העמקים (ד"ה ובהיותי): "לענין ראשי כנפים וסחוסים בגדי הרך לרש"י ולרמב"ם ז"ל בשר גמור הוא, עיין פסחים (פ"ד א') עכ"ל, ועיין תוספות פסחים שם (ד"ה הואיל), ומהרש"א וצל"ח שם, ותוספות חולין (ע"ז ב'), ובספר אגלי טל (מלאכת קוצר אות נ"ט) ודוק.

והנה זכורני שראיתי לפני זמן, מאמר גדול מרבה של ירושלם ת"ו הוא הגאון המובהק האדר"ת ז"ל (נדפס בקובץ סיני), שהאריך מאוד להראות ממקומות הרבה בתלמודים ובמדרשים, שעם דבעלמא ובדרך כלל תיבת "את" באה לרבות, עיין פסחים (כ"ב ב') ובמסורת הש"ס שם, מכל מקום מצינו גם להפך, שתיבת "את" באה לצמצם ולמעט, ולומר רק אלה ולא אחרים, עיין שם נפלאות מתורתו ז"ל.

ולפי דרכו זו נתיישבה שאלת רבינו אור החיים ז"ל, שיש לומר דמה שאמרה תורה "את" הבשר, למעט ולצמצם בא, שאינו יוצא אלא בבשר ממש ולא בשאר הדברים הנ"ל, דהיינו ולא גידים ועצמות קרנים וטלפים ודוק.

והאידנא שנת תשס"ד לפ"ק, זכינו ויצא לאור עולם על ידי מכון "אהבת שלום", ספרו של הגאון האדר"ת ז"ל, הנקרא בשם "זכר דבר", וראיתי לו שם (ערך את אות ט"ו דף כ"ט) שכבר הוא עצמו ז"ל כתב ליישב תמיהת

שנתבאר בענין זה בס"ד בחיבורי הנכחי לקמן בסימן הבא, ובמקומו כתבתי עוד בענינים הללו בס"ד.

ועכשיו ראיתי דאליבא דרבינו הרמב"ם ז"ל ליתא להא, שהרי בפירוש המשניות שלו פסחים שם כתב: "וכן כשיזוב מלחלוחיתו על הסולת כאשר זכר, יסיר אותו הסולת, כי אסור לאכול ממנו אלא מה שנשאר בעצמותו, אבל מה שיזוב ממנו הרי הוא כמרק", וכן כתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות קרבן פסח (פ"ח הי"א): "נגע הבשר בחרסו של תנור יקלוף את מקומו, מפני שהוא צלי חרס, נטף מרוטבו על החרס וחזר עליו יטול את מקומו, שכל המרק והליחה שתפרוש ממנו כשיצלה אסורה, שהרי אינה בשר צלי", ומפורש שרוטב דינו כמרק, וכאן קפיד קרא על "בשר" צלי, ואין יוצא ידי חובה באכילת רוטב.

אלא שלפי זה דברי הרמב"ם ז"ל צריכים טעם והסבר, שהרי מסוגיית התלמוד מבואר דרק משום צלי ודבר אחר אין אוכלים הרוטב ולא מפני דבעינן בשר צלי, וראיתי שכבר הרגיש בזה הגאון מבי"ט ז"ל בספר קרית ספר על הרמב"ם שם, וכן בלחם משנה שם, ועיין גם בספר הר המוריה שם וצ"ב. [ועכשיו זכינו ונדפס רמב"ם מהדורה הרב פרנקל, וראיתי שם בפירוש מהר"י קורקוס ז"ל תמה ועמד בדברי הרמב"ם הללו ע"ש, ובספר המפתח שם האריכו בציונים ע"ש].

וראיתי בספר מלכי בקודש הלכות קרבן פסח (פ"ח הי"ב) שהביא דברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה וכתב: "וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה "וכן כשיזוב מלחלוחיתו על הסולת כאשר זכר, יסיר אותו הסולת, כי אסור לאכול ממנו, אלא מה שנשאר מעצמו קשה, אבל מה שיזוב ממנו הרי הוא כמרק ע"כ. הרי

שומן צלי מן החרס הוא: נטף מרטבו על הסולת, והסולת רותחת דמצלי רוטב מחמת סולת, וההוא רוטב שבתוך הסולת אסור למיכליה דהוי ליה צלי מחמת דבר אחר, הילכך יקמוץ את מקומו וישרוף או תו קומץ כשאר קדשים הפסולים", וכן פירש רש"י ז"ל שם, והוא מסוגיית התלמוד שם.

ומתבאר שברוטב צלי הפסח שנטף על תנור החרס אין יוצאין בו ידי חובה, כיון דבעינן צלי "אש" דייקא, ולא שנצלה מחמת דבר אחר, והוא הדין ברוטב שנטף על סולת רותחת שנצלה הרוטב מחמת הסולת דגם הוא צלי מחמת דבר אחר ואינו צלי אש, ושמע מינה דזולת חסרון זה, אכן יוצאים ידי חובה ברוטב צלי הפסח, והאוכלו מקיים מצות אכילת פסח בליל ט"ו, ויש לומר דהיינו דקאמר קרא ואכלו "את" הבשר ובא את לרבות הרוטב כנ"ל, ועיין. [והוי כההיא דחולין (ק"ב ב', וק"כ א') הטמאים לרבות רוטבן וצירן ע"ש].

ועיין תוספות פסחים (ע"ו א' ד"ה אלא): "לא הוה צריך לעיל לאסוקי והדר סולת ומרתח ליה לרוטב, דמה צריך לאסוקי איסור ברוטב משום צלי מחמת דבר אחר, כיון דאית ביה איסור נא", ואם יש ברוטב איסור נא, הוי אומר שכל שלא יהיה נא יוצא בו ידי חובת פסח ודוק.

והנה לדעת רבים בעינן בפסח "למשחה לגדולה", כדרך שמלכים אוכלים צלי בחרדל, כחולין (ק"ב ב'), עיין רש"י פסחים (פ"ו ב'), ורשב"ם פסחים (ק"ט ב'), ובספר אור זרוע ח"ב (סימן שנו"ד ע"ב), ולפי זה יש לעיין אם יצא ברוטב שהוא הדם והציר המטפטף מבשר הצלי, ועיין (זבחים כ"ח א'), ואולי רוטב מיקרי כדרך שמלכים אוכלים, ועיין מה

הקיפה, מן האלל, מן העצמות, מן הגידים, מן הטלפים, מן הקרנים, חוץ לזמנו או חוץ למקומו, כשר ואין חייבים עליהם משום פגול ונותר וטמא", משמע דרוטב אין לו תורת בשר, ולפי זה אינו יוצא בו, ולא רק בגלל דהוי מרק כדפירש הרמב"ם, דאף אם לא היה לו תורת מרק כמו קיפה, גם כן אין יוצא דלאו בשר הוא, וצ"ב.

ובהמשך השנים מצאתי מה שכתבו בזה בקרן אורה נדרים (נ"ב ב), ובשו"ת הגאון מהרש"ם ח"א (סימן נ', וסימן קצ"א, וסימן ר"ד), ולגאון המובהק מטורקא ז"ל בספר משנת אליעזר מישל מהדורה תנינא (דף מ"ו ע"ד:), וקובץ שיעורים פסחים (אות קפ"ה), וכלי חמדה מועדים (סימן קנ"ב דשצ"ה ע"א), ושו"ת שבט הלוי ח"ה (סימן נ"ח אות ג' וד'), ושם ח"ה (סימן ק"ו אות ה'), ושם ח"י (י"ד סימן קכ"ג אות ה'), ובספר משמר הלוי זבחים (סימן ס"ג, וסימן קל"ו), ושם אם יש חילוק בין רוטב דפסת שהוא מגוף הצלי, לשאר רוטב הקרבנות ע"ש, וכתבתי בזה עוד במקומו, ובעזה"י עוד נחזור לברר הדברים היטב במהדורה בתרא אי"ה.

דמרק אסור מצד עצמו, וטעמא נראה לי דקרא קאמר ואכלו את הבשר צלי אש וגו', אבל לא מה שיוצא ממנו, דאותו היוצא הוא מרק, שהוא היפך הצלי, דצלי הוא יבש בלי מרק, והמרק הוא ממין בישול, דהבישול אית ליה מרק" עכ"ל. ועיין היטב בספר קרית ספר הנ"ל.

ובעניותי יש לי לעמוד על ביאורו בדברי הרמב"ם ז"ל שחסרון המרק שהוא מתורת "בישול" ולא צליה, ולענ"ד הביאור הוא משום דבעינן צלי "בשר", וכאן המרק אין לו תורת בשר, ולא מתורת מרק שהוא מבושל ולא צלוי נגעו בה, וכן ראיתי שכתבו בצל"ח בסוגיא כאן, ובספר קהלת יעקב מקרלין כאן, עיין שם. [ורשום אצלי שיש עוד לברר בספר מרכבת המשנה, ובספר לבב דוד מועטי הלכות מאכלות אסורות (פ"ט הי"ז), וכעת לא איסתייעא מילתא].

ובעיקר הענין אם באכילת רוטב דצלי הפסח אם יוצא בו ידי חובה - יש להעיר מהמשנה במסכת זבחים (פ"ג מ"ז): "השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור, מן הרוטב, מן